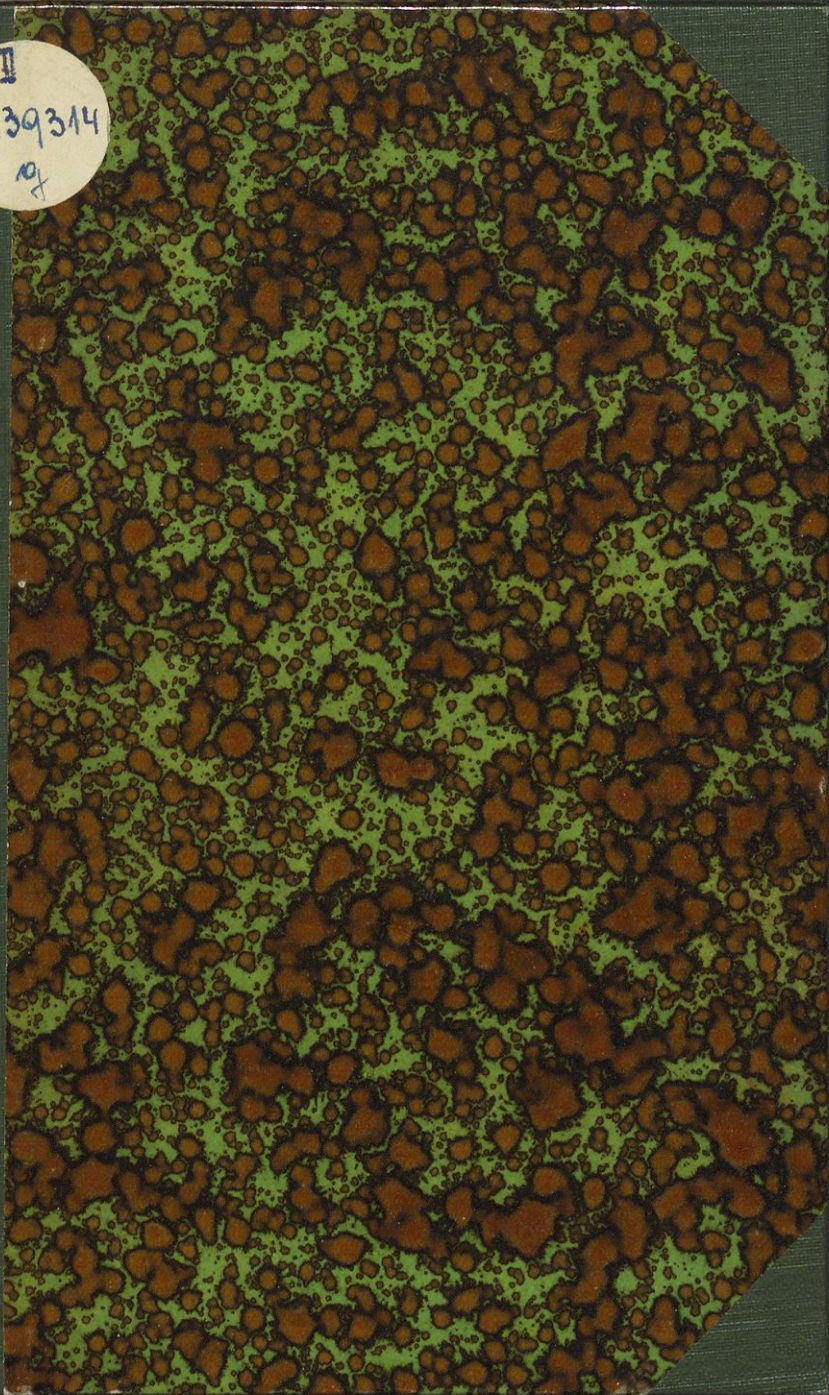
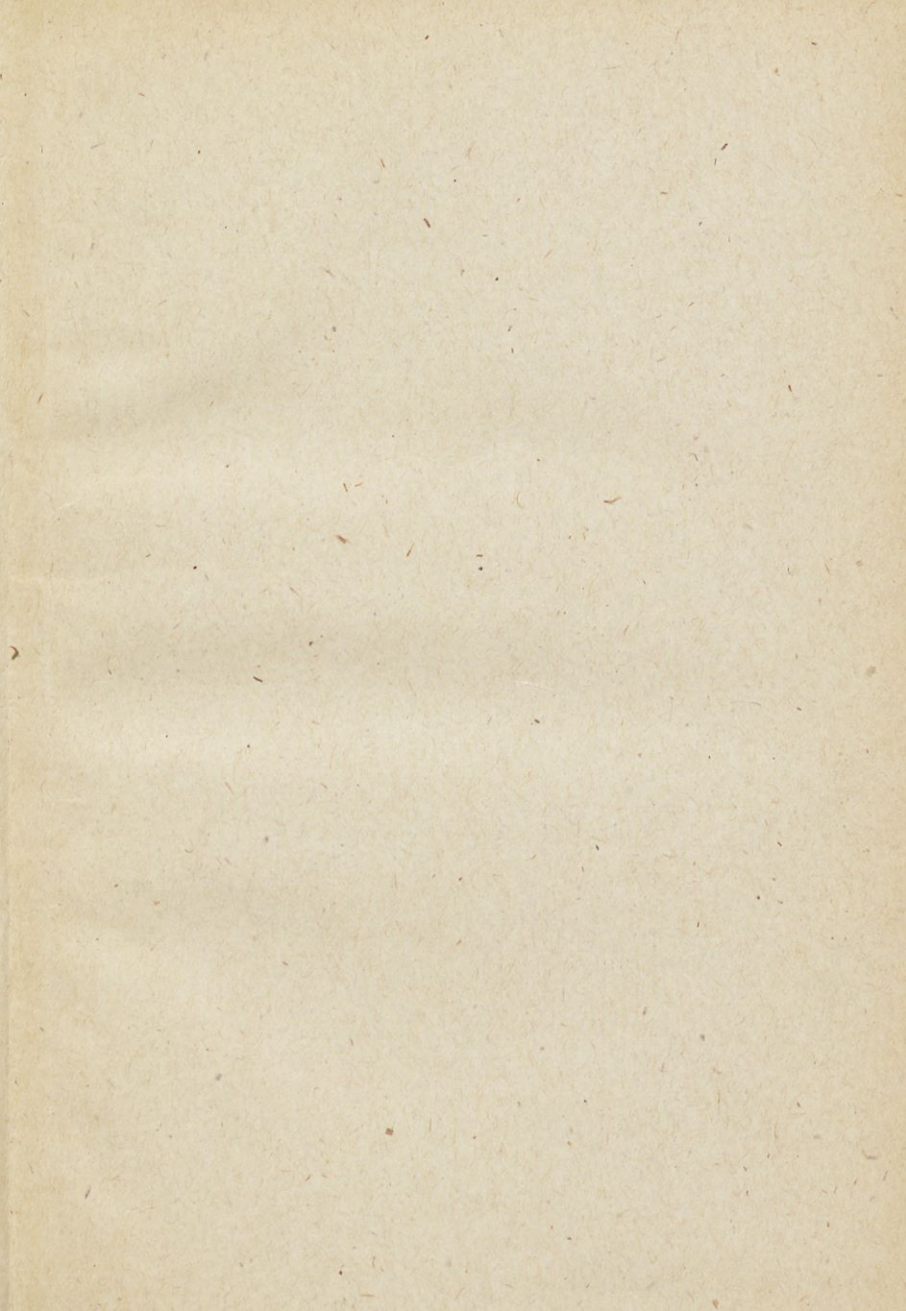

II
B.39314
19

Fr. Šodrajski
Ljubljana 1911.

DOBROTNICE

iz zgodovine soseske in ob-
čine Krtina v dobski župniji

V spomin dobrotnikom
novih zvonov na Krtini, ki so bili uliti
začetkom leta 1911. v Dunajskem Novem
mestu v tovarni turške I. Hilzer in tov.

Škarsnu prijatelju gospodu
Frans Portkrajicu

za Nikolajevu 1911

5/12 1911

Frans Portkrajicu

Drobtinice

iz zgodovine soseske in občine
„Krtina“ v dobski župniji.

Zbral
Leopold Podlogar,
dobski kaplan.

V spomin

dobrotnikom novih zvonov na Krtini, ki
so bili vlti začetkom leta 1911. v Du-
najskem Novem mestu v tovarni tvrdke
I. Hilzer in tovarišev.

V Ljubljani 1911.

Založilo cerkveno predstojništvo na Krtini.
Tiskala Katoliška tiskarna.

IB 39.314g

2N=0300077/2

Za nove zvonove, vlite leta 1911. za cerkev sv. Lenarta na Krtini v dobski župniji, je daroval p. n. gospod

.....

.....

.....

K

Za ta dar se mu bode ob Njegovi smrti z novimi zvonovi trikrat zvonilo.

hvaležen spomin krtinskim vaščanom in vsem blagim dobrotnikom krtinske cerkve so se obelodanile sledeče črtice iz zgodovinske preteklosti soseske Krtine in nje cerkve. Sprejmejo naj pričujoči sestavek v spomin vsi, ki so na ta ali oni način podpirali Krtince pri napravi novih zvonov. Peli bodo Bogu v čast, vsem okoličanom v veselje. Naj izlivajo v obilni meri svoj blagoslov nad vse darovalce, spremljajo naj jih s svojim blagoslovom skoz celo življenje in spremijo slednjič vse kot mrtvaški zvonovi v srečno večnost.

Imamo nove zvonove. Vneti smo bili zanje, ponosni smo nanje. Zvonovi so glas božji, glasni klicarji, ki nas opominjajo in kličejo, naj v veseljih in žalostnih urah našega pozemeljskega potovanja povzdigujemo svoje oči, svoje srce, svoje roke k Njemu, v čigar roke je položena naša usoda.

Kaj so nam zvonovi? Vabijo, kličejo nas v cerkev, v naročje dobre matere, da tam poslušamo božjo besedo, darujemo z mašnikom presveto daritev. Opominjajo nas k molitvi in z ubranim glasom poveljujejo vsako cerkveno pobožnost. Veličastni glas zvonov spremlja nas pri vseh važnejših dogodkih našega življenja noter do groba; pa tudi, ko smo že v grobu,

zvonovi na nas ne pozabijo. Slovesno spremijo zvonovi otroka v cerkev, ko prvič pristopi k angelski mizi, da prejme presveto Telo Gospodovo. Veselo vabi zvon pred oltar mladeniča in devico, kjer naj skleneta zavezo, katere ne razveže drugi, kakor neizprosna smrt. Zvon nannanja slovesno dneve Gospodove. Počasno in zamolklo ječi pri požaru in drugih nevarnostih — milo žalujoč spremlja človeka na potu iz življenja v večnost. Oznanuje nam jutro, poldan in večer; opominja nas, naj posvečujemo jutro, dan in večer z gorečo molitvijo. Zato imamo zvonove. Vsak izmed njih v našem zvoniku nam pravi:

Slavo božjo razglašujem,
Žive vabim in budim,
Mrtve milo obžalujem,
V milost božjo Vas zročim,
Čas molitve oznanujem
Ter viharjem moč krotim.

Enake misli o zvonu so nakratko izražene v prekrasni pesmi nemškega pesnika Schillerja „O zvonu“, ki nosi nadpis: „Žive kličem, mrtve obžalujem ter viharjem moč krotim (Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango). Pesem je predstavil na slovensko naš bližnji rojak, Ivan Vesel iz Kosez.¹ Pomen zvona označuje izvirnik in prestava v besedah:

Kar dela v jami zdaj globoko
S pomočjo ognja rok oblast,
Bo pričevalo gor visoko
V zvoniku cerkve našo čast.

¹ Matica Slovenska, 1870. Razne dela Iv. Vesela Koseskiga, str. 54.

Dočakalo bo pozne čase,
 Veliko ganilo ljudi,
 Bo tugi dalo britke glase,
 In klicalo k pobožnosti.
 Kar zemlje sinu premenljivo
 Osoda v dolu da nadlog,
 Medeno krono vdari v živo,
 Da se razglasi važno krog.

Toliko o pomenu zvona! Pristrčna hvala vsem dobrotnikom, da se je oglasil nekaj časa mutasti krtinski zvonik. Zanamcem naj ostanejo v spominu besede: „Spominjajte se del očetov, ki so jih storili svoje dni.“ (I. Mak. 2.) Nihče ne bo pogrešal, kar je dal ali bode še dal za nove krtinske zvonove. Vsemogočni Bog, kateremu v čast bodo peli, bo vsem darovalcem po svoji previdnosti naskrivnem povrnil. Njih glas Vas bo budil v življenju, opominjal Vaše brate, da se Vas spominjajo, ki boste legli morda kmalu k večnemu počitku. Naj se v naši sosesčini izpolnijo ob priliki, ko imamo dolgo zaželjene nove zvonove, želje, s katerimi končuje pesnik Miroslav Schiller svojo pesem o zvonu:

Radost mestu tem porodi,
 Mir zvonjenje prvo bodi!

I.

Krtina.

V sledečih vrsticah se podaja domačinom in tujcem nekoliko drobtinic iz zgodovinske preteklosti krtinske cerkve in soseske. Marsikdo bi pričakoval v tem oziru več, a zadovoljiti se mora s to malenkostjo. Drugim cerkvam in krajem razjasnujejo davno preteklost urejeni arhivi z listinami iz vseh pomenljivih dob. Pri nas ni podrobnosti ne v župnijskem, še manj v soseskinem arhivu; tega sploh ni. Hrani se pač nekaj papirjev, a so v večini brez zgodovinskega pomena, njih spomin ne sega niti čez pol stoletja nazaj. Predniki so jih zavrgli; sami so znali za sodobne dogodljaje, niso pa pomislili, da ne bodo vedeli zanje njih potomci, ki se zanimajo za preteklost svoje zemlje.

Le sempatja se omenja naš kraj mimogrede v zgodovini drugih krajev. Iz teh so izčrpane pričujoče pičle drobtine, ki nam dajo vsaj nekaj pogleda v megleno preteklost naše Krtine. Na dan so prišle v prepričanju, da je bolje ohraniti zanamcem vsaj to, kar se dosedaj še ni porazgubilo in utonilo v globoko morje pozabljivosti. Pa se bo morda našla večča roka, ki bo te malenkosti izpopolnila v dovršeno, obširno in pregledno zgodovino krtinske soseske. Črtice se izročajo v roke sodobnikov, zanamcem v spomin na dosedanje doživljaje; veščak zgodovinar pa

mora piscu teh vrstic oprostiti, če se mu zdijo pomanjkljive. Saj želi spretnejše roke, ki naj bi napolnila praznoto, ki jo dobi v tej kratki zbirki.

Krtina! Kaj pomeni to ime? Krtina je nosila poleg slovenskega imena tudi nemško ime: Scherenbüchel („in den Dorff Schermbüchl oder Na Kherdtini genändt in Ayher Pharr, vnd Oberstainer Landtgericht gelegen“ — tako se zove vas Krtina v listini, hranjeni sedaj v deželnem muzeju v Ljubljani, izdani na sv. Jurija dan leta 1606. v Kamniku). Z istim imenom, kakor vas, se omenja tudi krtinska cerkev. Naslov prvega nam ohranjenega cerkvenega računa od dne 4. decembra 1614 se glasi: „ratio filialis Ecclesiae s. Leonhardi in Schörenpihel“ — leta 1615. stoji ob enaki priliki v urbariju: „In Shern-Pühel“. Leta 1616 „in Scherenpihel“. Leta 1622. je bilo prvotno zapisano v urbariju: „Scherenpihel“, pozneje pa je bila ta beseda prečrtana in vrh nje postavljen popravek: „in Cartina“. Nekdanje nemško ime Krtine „Scherenbüchel“ je v zvezi z bližnjo čemšeniško graščino, ki se še dandanes nazivlje v nemškem jeziku „Scherenbüchel“. Morda in skoraj gotovo je zgradil prvo kapelo na krtinskem griču kak čemšeniški* graščak in nanjo prenesel nemško ime svoje graščine.

Kdaj so prišli v te kraje „Čemšeniški gospodje“ (Herren von Schernbüchel)¹, ne vemo. Leta 1300. se omenja Wulfing, l. 1329. Hardtnid. Grad so obiskale nesreče. Prvotni grad so podrli in zgradili močen stolp; leta 1581. je strela uničila to zidanje. Zidali so nov grad. Koliko

¹ Valvazor, XI., 508, s sliko.

* Vas se ne zove: Čemšⁿⁱnik, nego: Češⁿnik;
zato tudi: Češⁿniški.

časa so imeli Čemšenik v lasti „Čemšeniški gospodje“, ni znano. Graščina je prišla v last Lambergom. Eden izmed njih, Viljem Lamberg, je bil v turških vojskah odpeljan v sužnost; njegova žena Sabina je prodala graščino za 6000 gld., da je mogla moža odkupiti iz turške sužnosti. Kupil je graščino kamniški meščan Peter Schaunitzer. Leta 1660. je prenočeval v gradu cesar Leopold I., ko je tod mimo potoval na Štajersko. Schaunitzerji so jo prodali grofom Saurau. Za njimi so bili njeni lastniki Raspi, Abfaltrerni, Rasterni, Minutillovi in Souanovi.

Svet, po katerem je raztresena sedanja Krtina, je spadal pod Čemšenik. Čemšeniški gospodje so prejkone prišli k nam že takrat, ko so Franki zagospodovali v naši deželi, med sedmim in desetim stoletjem. Franki so širili s krščanstvom vred češčenje svojih svetnikov. Mimo drugih naštevamo tu sv. Lenarta, patrona soseskine cerkve.

Sv. Lenart je bil dvornik frankovskega kralja Klodovika. Po smrti Klodovikovi je nastal hud prepir med njegovimi sinovi; krvavo so se preganjali med seboj. V teh homatijah se odpove po vplivu rimskega škofa, sv. Remigija, svetu, gre v samostan in postane duhovnik. Z gorečo besedo pridobi veliko malikovalcev za krščansko vero, zbira puščavnike k spokornemu življenju in izkazuje posebno usmiljenje onim revežem, ki so v takratni nasilni dobi zdihovali po nečloveških ječah. Obiskuje jih, tolaži in odkupuje, da so bili prosti ječe in verig, s katerimi so jih mučili. Umrl je leta 559. Upodabljajo ga v črni halji, držече ga raztrgano verigo v roki. Godu se spominjamo 6. novembra. Časti se kot

Nejano?

patron jetnikov in varuh živine. Zakaj se časti kot varuh živine, ni jasno iz njegovega životoписа. Njegovo češčenje se je širilo po naših krajih s prihodom frankovskih naselnikov; graščaki so si postavili na gričih dobro utrjene gradove, v dolini pa so naselili kmete, tlačane. Prav verjetna je misel, da so se v omenjeni dobi naselili na krtinskem griču čemšeniški gospodje in s pomočjo podložnih kmetov dali krtinskemu gričevju drugačno lice, kakor ga je imelo prej. Zidali so tu svojo grajsko kapelo, prednico sedanje gotske cerkve. Ko so nastopili bolj varni časi, so zapustili sedanjo, takrat utrjeno Krtino in si zbrali prijetno ravnino v obližju vasi Čemšenik. Zanesljivih podatkov o tem res nimamo, vse okoliščine pa kažejo, da se je na ta način vršila izpremembra.

Zanima nas, kako je bilo mogoče, da se je ime „Scherenbüchel“ izpremenilo v Krtino. Po splošni sodbi se je tekom časa to zgodilo pod vplivom govorice tukajšnjega ljudstva. Krtinsko gričevje, posebno oni obronek, na katerem je zidana krtinska cerkev, ima podobo krtine, ki jo naruje krt izpod zemlje. Iznad prostrane planjave se dviga kakor visoka krtina v vzhodno in severno pogorje. Pa krtovo delo bržkone tu ne bo merodajno. Verjetnejša se nam zdi druga razlaga tega imena, ki ima vsaj nekaj zgodovinske in jezikoslovne podlage. Kdaj so zapustili Čemšeniški Krtino, ne vemo. Ko so si zgradili nov dom v sedanjem Čemšeniku, prejšnjega domovja niso pozabili. Imeli so na prijetnem griču svoje letovišče — Lustgarten. Mogoče, da je ljudstvo Garten — vrt prekrstilo v Krtino. Verjetno je dalje, da so poizkušali na solnčnatih

hribih poizkusiti s trtorejo, posebno v šestnajstem in sedemnajstem stoletju. Mogoče ima ime „Weingarten“ (vinograd) kolikortoliko sorodstva s sedanjo Krtino. Glede imena pa je pomisleka vredno, da spravljamo to ime še v sorodstvo z nemškim imenom, ki ima svoje pokolenje v laščini.¹ Grido (vpitje, klicanje), špansko „crido“ so rabili domobranci posebno v turških časih, ko so klicali ljudi v tabore, da se rešijo nenadnih napadalcev. Iz „grido“ so naredili domačini „grajd“, kar je pomenilo: „Le hitro na varno, sovražnik je blizu.“ Klicali so ob času napada okoličane v varne tabore s streljanjem in zažiganjem grmad, ki so bile v nevarnih časih edini brzjav, oznanjujoč s plamenom, da je nevarnost blizu. Zažigali so grmade na daleč okoli vidnih gričih. Te grmade in po njih tudi kraje so imenovali „Kreutfeuer“, „Kräutfeuer“, „Gereutfeuer“, „Kreuzfeuer“, pa tudi „Kreidefeuer“ in „Kreideschuß“. Mogoče je, da je izpremenljiva ljudska govorica izpremenila omenjena imena v Krtino. Po vedno ponavljajočih se napadih so ljudje tam, kjer so žgali grmade, gradili tabore. Vzvišene griče in gore so obdali z močnim obzidjem. Tam so si okoličani postavili svoje hrame, shrambe. Vsaka hiša je imela tam spravljeno vse, kar bi znalo ob času turškega napada priti v roke sovražnika. Hranili so tam boljšo obleko, dragocenosti, zalogo živeža, s katerim so se mogli preživiti ob času napada in oblege. Prihod sovražnika so naznanjale žareče grmade na gorah poleg taborov. Ljudje so popustili vse in se poskrili

¹ „Laibacher Zeitung“, 1888, Nr. 148, 149.

v svoja zavetišča. Sredi taborskega obzidja je stala navadno cerkev. Vanjo so spravili starčke, žene in otroke; kdor je imel kaj moči in poguma, je stal na obzidju in pričakoval sovražnika. Ta je malokdaj obvladal kak tabor. Neustrašeni kakor levi so se borili za življenje svoje in svojih. Tu je veljalo geslo: Zmaga ali smrt. Napadalci so se taborov ogibali; kadar so katerega napadli, so morali navadno oditi z okrvavljenimi glavami. Dolgo se pod tabori niso mudili. Če je tabor zdržal oblego dva dni, je bil rešen. Vso jezo so potem izlili oblegalci nad zapuščeno okolico. Raz taborsko obzidje so morali gledati nesrečni beguni, kako vse požira ogenj, podneten od sovražnika, gledati kupe razvalin in podrtin, kjer so malo prej stala prijetna domovja. Res, kamor je stopila turška noga, je bilo po takih napadih vse uničeno. Kratko označeni prizori so se ponavljali med našim ljudstvom leto za letom.

Kar se tiče grmad in taborov, naj se omenijo tukaj v kamniškem okraju sledeči tabori:¹ V vodiški župniji tabor pri podružnici svetega Egidija v Repnjah; Sv. Peter v Komendi; tabor pri gradu sv. Križa, župnija Mengeš; tabor v Tuhinjski dolini v Srednji vasi in istotam pri sv. Martinu. Dalje nahajamo tabore: v Češnjicah pri Krašnji; cerkev v Dobu pri Domžalah²; Goričica pri Domžalah, kjer je bilo do leta 1889. šolsko poslopje in učiteljevo stanovanje do leta 1891., ko se je stavba dala deloma podreti. Med važne taborske ostanke štejemo slednjič po-

¹ Levec, Jahresbericht der k. k. Ober-Realschule, 1890/1891, pag. 31.

² Mittheilungen d. h. V. f. Krain, 1847, 69.

= Sv. Kuna. družno cerkev sv. Kunigunde v Ihanu „Na Tabri“
= Tabor. in cerkev na Krtini, posvečeno v čast sv. Lenartu, katera nas v pričujočem sestavku posebno zanima.

Kje je izvor tega imena, ne vemo za gotovo. Ugibanje, odkod to ime, je pač vsakemu dovoljeno. V poštev pri razlagi imena „Krtina“ pride pač umetnost krta, katero kaže na naših njivah, travnikih in senožetih; prezreti seveda ne smemo, če smo tudi Slovenci, nemških imen: Kreutfeuer, Kräutfeuer, Gereutfeuer, Kreuzfeuer, Kreidefeuer, Kreideschuß itd. in zraventega tudi ne nemškega „Weingarten“. Sčasoma se bo že našel jezikoslovec, ki bo razvozljajal ta gordijski vozelj in pritisnil pristni pečat na izvirno ime besede „Krtina“. Navedena namigavanja na izpeljavo pristnega pomena „Krtine“ se podajajo le večšim jezikoslovcem. So dvomljive vrednosti — a tako je ugibalo preprosto ljudstvo. Izmed razlag tega imena je mogoče ena prava ali pa nobena. Dokler se ne dožene pravi besedni pomen, držimo se svobodno te ali one izpeljave, katera nam bolje ugaja. Mogoče se oglasi vkratkem več jezikoslovec, ki bo s svojo strokovnjaško sodbo enkrat za vselej odločil, kako je prišlo naše gričevja do tega, da nosi že tako dolgo ime „Krtina“.

II.

Krtinska cerkev.

Dragocen biser dobske župnije se sme po vsej pravici imenovati njena podružna cerkev na Krtini. Od župne cerkve je oddaljena dobre pol ure.

Dobski rojak Janez Flis piše v svoji lepi knjigi „Stavbinski slogi“, tiskani leta 1885., na strani 128. o cerkvi na Krtini tole:

„Na Krtini pri Dobu. (Sl. 130.) Dve vrsti stebrov, po pet v jedni vrsti, delite cerkev v tri enako visoke in enako široke ladije, in kar se ne nahaja nikjer drugod pri naših gotskih cerkvah, vse tri ladije so enako dolge, tudi presbiterija posebnega ni, ampak samo za prag je pri zadnjih dveh stebrih višji mimo ladij. Stebri so osmerokotni na okrogli nogi. Kapiteljev nimajo, ampak rebra rasto neposredno iz stebra. Svodi imajo oproge in diagonalna rebra, oproge so močne in imajo samo povprečko, rebra so tanjša in imajo tudi žleb. Ob steni se rebra opirajo na zagozdate profilovane konzole, v presbiteriju pa ste konzoli dve glavi, ena moška, druga ženska. Na sklepnikih so zvezde in podobne svetnikov, sv. Roka, Marije itd. Cerkev je dolga 19,5 metrov, široka 10 metrov. Velika vrata so na vrhu zavihnjena, na čelu je nekova konzola, pa brez kipa. Stolp stoji posebej, ima spodaj šilasto trilistno lino, pri zvoneh pa

okrožna, po dva skupčana okna, katera loči kamenit steber. Streha je piramidalna. Žal, da so vsa okna zazidana in izpremenjena v četrkotna. Na izhodnem koncu je sedaj prizidana zakristija. Na pročelni steni so bila prej tri šilasta okna; kje so bila zazidana, se pozna še sedaj. Okna v ladiji so izpremenjena v četrkotna in tako je cerkev po zunanjsčini izgubila gotško lice. Važna je ta cerkev na Krtini tudi v tem oziru, ker je bila za časa turških napadov trdnjava. Stoji na strmem griču, okrog je zid, v katerem so strelne line; na južni strani je bil izpodjemni most, kateri se je dal dvigati. Da so se semkaj skrivali ljudje ob času turških vojska, je znano med ljudstvom še danes. Kakor se pripoveduje, je bila nekega dne vsa cerkev polna ljudi, ki so pribežali v tabor pred sovražniki. Turki pridrve pred cerkveno obzidje. Velika hrastova vrata so bila zapahnjena, sovražniki so jih začeli sekati, pa so se vendar prej umaknili. Te se vidijo še danes. Na severni strani se vidi na obeh vratih letnica 1620, pa cerkev je bila zidana gotovo v začetku 16. veka.“

Tako Flis o krtinski cerkvi. Glede spominskih turških vrat bodi omenjeno, da so zapirale krtinski tabor do leta 1897. Ko so tega leta popravljali cerkev, so jih mislili delavci razsekati in sežgati. Pokojni kardinal Jakob Missia (ljubljski knezoškof, 1884—1898) je ob priliki škofijske vizitacije in ob priliki obiska krtinske podružnice ljudi nagovoril, da so temu spomeniku iz turških časov prizanesli in vrata shranili v mrtvašnici, kjer stoje na ogled vsakemu obiskovalcu krtinske cerkve. Od sedanjih

taborskih vrat se razlikujejo stara le malo. Spominava vredna je zaseka, katero ji je zadala turška roka.

Kranjski zgodovinar Valvazor piše o Krtini sledeče:¹ „K župni cerkvi v Dobu spadajo sledeče podružnice: 1. na Krtini sv. Lenarta; 2. svetega Vida v Št. Vidu (Vrba); 3. sv. Kancijana v Brezju; 4. sv. Lukeža v Praprečah; 5. sv. Katarine v Rafolčah; 6. N. Lj. G. na Brdu; 7. v Zlatem polju Marije Magdalene. Tolik je bil obseg dobske župnije leta 1689.“ O Krtini piše Valvazor: „Cerkev je posvečena sv. Lenartu. Pri cerkvi je tabor. V tem svetišču so trije oltarji: Sv. Lenarta, sv. Jederti in sv. Roka. Cerkveno ‚žegnanje‘ se obhaja vsako leto drugo nedeljo po Marijinem Vnebovzetju; na praznik sv. Roka pridejo iz sosednjih župnij in podružnic procesije z zastavami.“

Poseči moramo sedaj malo bolj nazaj. Kakor se je že prej omenilo, je bržkone zgradil prvo kapelo na južnovzhodnem koncu krtinskega gričevja kak čemšeniški graščak in nanjo prenesel nemško ime svoje graščine. Koliko časa je stala tu prvotna kapela, tega ne vemo.

„Zgodnja Danica“, letnik 1885, str. 298., piše o krtinski cerkvi: „Dne 27. avgusta 1458 je posvetil škof Fortunat, generalni vikarij oglejskega očaka Ludovika, cerkev sv. Lenarta na Krtini, ki je podružnica dobske župnije.“ Je li posvetil sedanjo cerkev? Prav verjetno se nam zdi, da ne; leta 1458. posvečeno krtinsko cerkev so požgali koncem petnajstega stoletja Turki. Leta 1488. dne 16. avgusta je dobil dobsko žup-

¹ Valvazor, VIII, 715.

nijo Leonard Seydel, kamniški vikar in obenem gorenjski naddijakon. Ker pa ni mogel župnije takoj nastopiti, je postavil v Dobu namestnika Pavla Šentaja. V tem času so se obrnili na Seydelna predstojniki krtinske cerkve s prošnjo, naj jih podpira pri gradbi nove cerkve, ki je ležala radi turške sile že nekaj let v razvalinah. Cerkvema ključarjema je dal dne 23. septembra leta 1494. omenjeni naddijakon priporočilno pismo na oglejskega očaka, v katerem ga prosi, naj bi se njima dalo dovoljenje pobirati miloščino za sezidanje nove cerkve na Krtini.¹

Iz omenjenega se da sklepati, da je ležala krtinska cerkev nekaj let v razvalinah, v katere so jo spravili Turki ob nekem napadu. Kdaj je zadela Krtino ta nesreča, za gotovo ne vemo; lahko pa sklepamo, v katerem napadnem letu se je to zgodilo. Iz zanesljivih virov vemo, da so stopili Turki prvič na slovenska tla, oziroma na kranjska tla, dne 9. oktobra leta 1408. Napadli so južno stran naše kronovine, osobito obe mesti Metliko in Črnomelj. Od tega leta naprej je sledil napad na padu. Niso se še dobro zacelile rane zadnjega napada, že je prišel novi in hujši. Le oglejmo si letnice teh turških vlomov v našo deželo.²

Metliko in sosednji Črnomelj so napadli Turki leta 1408., 1411., 1469., 1471., 1474., 1477., 1491., 1511., 1522., 1523., 1527., 1529., 1543., 1547., 1559., 1575., 1578.

¹ Izvestja M. D., 1892, 42.

² Mitth. d. M.-V. f. Kr., 1861, 69. — Mitth. d. M.-V. f. Kr., 1903, 169.

Novo mesto so napadli leta 1476., 1491., 1528., 1547. (dvakrat); Kostanjevico 1469., 1491., 1494., 1545.; Krško 1469., 1472., 1475., 1476., 1477., 1480., 1545.; Kočevje 1415., 1469., 1471., 1476., 1491., 1522., 1528. (večkrat), 1540., 1546., 1558., 1559., 1584.; Ljubljano so napadli 1415., 1469., 1471., 1472., 1473., 1476., 1492., 1528., 1546., 1598; Kranj 1471., 1475.; Škofjo Loko 1476.; Radovljico 1475.; Kranj in kamniški okraj leta 1471. in 1475.

Navedene letnice nam povedo seveda le glavne napade, ko so padli kot žrtev turških navalov celi okraji z vasmi in cerkvami. Najhujše napadno leto za naš kraj je bilo leto 1471. Takrat je padla v razvaline stara krtinska cerkev. To leto so Turki trikrat pridrli na Kranjsko. Tretjo napadalno četo je vodil Izakpaša. Pridrl je na kranjsko mejo s 15.000 jezdeci ravno na binkoštno praznike; utaboril se je pri Vinici. Po kratkem odpočitku je drl vso noč proti sredini Kranjske. Na binkoštni ponedeljek so se že ušatorili na Rašici pri Velikih Lašičah, rojstnem kraju začetnika reformacije po Lutrovih evangeljskih naukah po Kranjskem, Trubarja. Od tu so udarili nad Ljubljano. Pod njenim zidovjem so se razdelili v tri oddelke. Ena drhal se je vrnila na dolensko stran mimo Zatičine, Novega mesta v Belo Krajino. Druga napade Kranj in vdere ob Kokri na Štajersko. Požgali so takrat samostan v Velesovem. Tretja skupina se je spustila izpred Ljubljane proti Kamniškim planinam, ki ločijo Kranjsko od Štajerske. Veliko je trpel ob tem napadu Kamnik in okolica. Porušili so v Mekinjah samostan, kjer so bile redovnice sv. Klare, sedaj redovnice sv. Uršule. Samostan

je ustanovil Sigfrid Gallenberg okoli leta 1300.; pol stoletja prej je bil ustanovljen od nekaterih dobrotnikov samostan v Velesovem za redovnice dominikanke. Zgrabili so nune, drli, ropali, požigali, morili po kamniškem okraju in se spustili v Savinsko dolino, potem proti Celju. Ob tem napadu tretjega krdela je 30.000 ljudi izgubilo ali življenje ali svobodo. Staro je bilo žrtev zakriviljenega meča doma, mladina pa je morala kot sužna v tujino. Žalostno! V tujini so zlasti komaj zavedajočim se moškim otrokom vzeli jezik, vero, izbrisali spomin na domovino in očetovski dom, vcepili pa v njih mlada srca zapriseženo sovražstvo do sv. vere, do krščanstva, v katerem so bili rojeni. Kdo more sešteti odpeljane in na ta način vzgojene slovenske mladeniče, ki so se potem, pomešani med Turke, vračali kot neukročeni krvoloki v svojo domovino, katere niso poznali. Tam so plenili, morili, požigali, vlekli v sužnost svoje rojake, morebiti lastne svoje sorodnike. Tam, kjer jim je tekla zibelka, so morali poturčeni slovenski mladeniči prirejati nepopisen „turški ples“.

To napadno leto so naredili Turki v kamniškem okraju neizmerno škodo. Po Kranjskem so porušili in silno poškodovali 40 cerkva, na Štajerskem 24. Kamor so prišli, so vse požgali in pokončali. Uničili so pet trgov in zapalili do 200 vasi.

Brez dvoma je, da je enaka nesreča zadela to leto tudi cerkev na Krtini. Zagledali so Krtinci prvič neuzdane turške vojake. Pridrli so nenadoma na brzih in lahkih turških konjičih. Imeli so prostrane hlače iz rdečega sukna; široke, modre jopiče, na glavi velik razploščen

zavitek bele barve. Njih sablje so bile zakrivljene, mesto pušek so imeli takrat še loke in tule, napolnjene s puščicami, katere so, z žveplenimi cunjami ovite in zapaljene, metali na strehe in jih vžigali, nabrušene sablje pa so sekale tilnike onih, katerih se jim ni zdelo vredno vleči seboj v sužnost. Naglo, kakor so prišli, so tudi odšli. Kak prizor na opustošenem mestu! V duhu si ga lahko naslikamo sami: zremo na razvaline tam, kjer so malo poprej stala prijazna selišča. Po selu se razlega mili jok onih, ki so srečno oteli sebe, ne pa svojih in svojega bivališča. Na obličju tistih, ki so na potu v sebi še neznano sužnost, beremo nepopisno obupnost. Povsod, kamor je stopil silovitež, ga sledimo ob truplih, pogoriščih, razvalinah, znamenjih nezaslišane, le Turkom lastne grozovitosti. Pero nam razdejanja ni opisalo, a lahko si ga predstavljamo. Pero nam ni seštelo števila padlih sinov, katere so povile plemenite slovenske matere, tudi nam ni v ceni znana škoda, ki so jo prizadjali sovražniki, le to vemo, da kar je dosegel turški meč in turški ogenj, je uničil vse; žrtev turškega nasilstva je bila tudi krtinska cerkev.

Nad dvajset let je ležala krtinska cerkev v razvalinah. Iz njih se je dvignila okrog leta 1500. Obdali so jo z močnim in do pet metrov visokim obzidjem. Krtina je postala tabor, kamor se je ljudstvo iz okolice ob nepričakovanem napadu sovražnika lahko zateklo. Sedanje obzidje je ponižani ostanek nekdanjega tabora. Prvotno je bilo obzidje še enkrat višje od sedanjega. Znotraj je bil kroginkrog lesen hodnik. Tik nad njim so bile narejene strelne

line, katere se vidijo še danes in so jih leta 1727., ko so popravljali razpadajoči zid, vzdali niže. V taborskem obzidju so stali štirje obrambni stolpi; prvi je bil pri sedanjem glavnem vhodu. Pod njim je bil izkopan globok jarek, čez katerega se je spuščal most na verigah, takoimenovani vzdizni most. Ta jarek je sedaj izpodbokan in služi kot dohodna pot v cerkev. V tem glavnem stolpu je imel cerkvenik do l. 1863. stanovanje. Drugi obrambni stolp je stal v kotu za sedanjim pokopališčnim križem, tretji za Kovačevimi grobovi, četrti naprej od zvonika. V teh stolpih so imeli Krtinci svoje shrambe. V cerkvenem obzidju sta se nahajala leta 1847. še dva štirivoglata stolpa, eden izmed njiju nad vhodom z ostanki nekdanjega vzdiznega mostu, drugi z letnico 1620, ki je vzdana v okno mežnarijskega hleva. Leta 1863. so oba stolpa odstranili in obzidje ponizali. Kamen in porabni material se je porabil za zidavo nove sedanje mežnarije. Prostor med taborskim obzidjem in cerkvijo služi Krtincem že preko dvesto let za pokopališče. Dobska mrtvaška knjiga poroča, da je bila tu prva pokopana petletna Elizabeta, 3. julija 1685. Spodnji del Krtine je pokopaval mrliče v Dob do l. 1837.

Krtinski urbarij pove, da so leta 1748. odstranili izvirna gotska okna in jih nadomestili z navadnimi štirokotnimi. Isto leto so dobili tudi nov kip soseskeinega patrona sv. Lenarta. Prizidali so ji to leto zakristijo in pri tej priliki zadelali tri gotska okna. S tem so vzeli cerkvi najlepši nakit gotskih zgradb — šilasta okna, izpremenivši jih v četverokotna.¹

¹ Izvestja M. Dr., VI, 187.

Leta 1769. je dobila krtinska cerkev novo ostrešje, stalo je 352 gld.

Nad velikimi vratmi se je bral napis: „Zirku je spuzana 1837“. Tega leta so cerkev zopet prenavljali. Popolnoma se je cerkev prenovila za župnika Leopolda Albrehta. Izkušalo se je dati cerkvi prvotno gotsko obliko. V prijetnih barvah izvršeno steklo je prišlo iz tovarne Henrika Oidtmanna in tovarišev iz Lincha, postaja Lindern ob düsseldorf—ahenski železnici na Bavarskem. Steklo je stalo 274 gld., zidarsko delo 150 gld. Te poprave so se vršile l. 1886. Istega leta je dobila cerkev nov tlak, ki je stal 250 gld.

Koj za temi popravami se je v gotškem slogu prenovila gotska rozeta v pročelju. Začetkom julija 1887 je začel ljubljanski sobni slikar Borowski po vzorcu Jezusove cerkve v Ljubljani preslikovati krtinsko cerkev. Oboku je dal nebesnomodro barvo; ozaljšal ga je z zlatimi zvezdicami, stene je primerno kvadriral. Barva in kvadratura se je ognila onih delov cerkvene stene blizu velikega oltarja, kjer se nahajata stari sliki na presno. Pri strganju beleža se je pokazalo, da je bila cerkev znotraj vsa preslikana. Vsled večkratnega prebeljenja in luščenja beleža so se slike precej pokvarile. Te slike je zasledila Ana Zarnik, posestnica iz Krtine št. 41, ko je pri popravi oken slučajno z roko luščila omet. Najbolj je ohranjena slika na listni strani. Knjiga „Avstrijsko-Ogrska monarhija v besedi in sliki“, l. 1891., str. 456 in 459, pravi, da je cerkev krasna, vendar pa ni slogu primerno izpeljana, ker ji manjka gotskega presbiterija. Ladije se končavajo z na-

vadno ravno steno. Lep kras cerkve bi bil ostalemu delu cerkve primerno izpeljani presbiterij.

Lepo je ohranjena slika na listni strani. Na vrhu stoluje Kristus med apostoli, pod njim klečita Marija in sv. Janez. Spodaj na levi Sodnikovi so zbrani v peklenskem žrelu pogubljeni. Pokrivala na njih glavah: krona, škofova mitra, tiara — označujejo njih zemeljsko dostojanstvo. Vmes se vidijo peklenške pošasti, ki mučijo obsojene. Na desni je naslikan vnebohod pravičnih. Trumo izvoljenih sprejema sv. Peter. Nebesa so grad z visokimi okni.

Na evangelijski strani je na steni na presno upodobljena poklonitev sv. Treh Kraljev detetu Jezusu. Žal, da se ta slika ni celotno ohranila. Presne slike so se pojavile tudi za sedanjim velikim oltarjem. Izpod apnenega ometa se je prikazala slika sv. Lenarta; spodaj so bili ostanki gotskih okraskov. Ko so prizidali žagrad, so prebili zid za velikim oltarjem, naredili vrata, pri tem pa poškodovali staro slikarijo. Nekoliko nekdanje slikarije zakriva še oltar Roženvenske Matere Božje. Bratovščina ga je postavila l. 1725. Naslednjega leta 1726. dne 3. maja so dali napraviti cerkveni ključarji v sporazumu z dobskim župnikom Mihaelom Kregarjem nov oltar, ki je stal 160 goldinarjev. Leta 1748. je bil popravljen kip sv. Lenarta.

Dobski mizar Anton Majhen je napravil l. 1770. novo prižnico, ki je stala 35 goldinarjev.

Leta 1771. ali 1772. sta bila ob škofijski vizitaciji posvečena dva krtinska oltarja. Prižnico so popravljali leta 1777. in dali prenoviti cerkveno bandero, novo od leta 1727. Stroški so znašali 70 gld.

Stari krtinski oltarji so bili okoren kmetiški izdelek. Mojster je poizkušal posnemati baročni slog. Ko se je začela leta 1887. notranjščina temeljito prenavljati, sta se umaknila najpoprej novima oltarjema oltar sv. Lenarta in Matere Božje. Delo je prevzel in lično izvršil Ivan Vurnik iz Radovljice v gotskem slogu. Isti umetnik je izgotovil tudi stranski oltar sv. Družine. Prva dva je slovesno blagoslovil tedanji semeniški špiritual Janez Flis dne 28. avgusta 1887. Naslednje leto, 1888., je dobila krtinska cerkev novo prižnico in nove klopi, izdelano vse primerno gotskemu slogu cerkve.

Vse poslednje prenovitve v krtinski cerkvi so se vršile po dobro premišljenih nasvetih strokovnjaka v cerkveni umetnosti, Ivana Flisa.

Sedanji križev pot je blagoslovil meseca julija leta 1846. frančiškan iz Kamnika. Istega leta je kupila Elizabeta Prenar iz Krtine za cerkev monštranco. Srebrni kelih na Krtini je dar Krivčeve hiše z napisom: Mathias Kriviz benefactor cum conivge sva Maria.

III.

Krtinski zvonik.

Zvonik stoji ob taborskem, sedaj pokopališčnem obzidju na severozapadnem koncu. Med ljudstvom je živela in deloma še živi pravljica, da je velikanska deklica, poganka, prinašala v zastoru kamenje k zgradbi krtinskega stolpa. Če smemo verjeti pravljici in ustnemu izročilu ljudstva je bila pokopana ta deklica v krtinskem hribu. Cerkveni urbarij nam pove nekoliko, kako so se menjavali v tem zvoniku zvonovi.

O prvih zvonovih ne vemo skoraj nič. Lahko pa sklepamo, kaj se je s prvotnimi zvonovi zgodilo. Vsled vedno ponavljajočih se napadov je prišel od Ferdinanda I. ukaz, da morajo vse občine, soseske, samostani, vse cerkve spraviti svojo gotovino, naj bo že zlatnina, srebrnina, cerkvena obleka, celo cerkvene zvonove v tabore, odtod v mesta in potem v utrjeno Ljubljano. Iz leta 1526. imamo natančen popis cerkvenih dragocenosti, ki so romale od vseh strani v glavno mesto dežele. Tu jih je precenil kovniški mojster. Vse je bilo namenjeno za skrajno vojskino silo. Ljudem se je pri odjemanju cerkvenih dragocenosti obljubovalo in zatrjevalo, da se jim vrne vse v tistih nevarnih časih na varno spravljeno cerkveno blago ali pa da se jim da za vse primerna odškodnina. „Ni bilo ne denarja, ne blaga“ na vse lepe obete. Nekaj se

je poprodalo, nekaj prekovalo in porabilo v vojaške namene, cerkvam so ostale obljube le na papirju. Male stvari, ki bi pa bile velike priče v naši preteklosti, so se prekovale in porabile. Cerkve niso nikdar dobile obetane odškodnine, zastonj so čakale nanjo, kakor zastonj iščemo cerkvenih starin. Če vprašaš: zakaj jih ni, bodi ti v odgovor: „Tega kriv je turški meč.“

Cesarsko povelje glede cerkvenih dragocenosti se je izvedlo vestno tudi v dobski župniji. Popisovalna komisija je pritiskala z vso strogostjo na župnike, ključarje, srenjske predstojnike, da ne bi kaj utajili. Vse se je popisalo: monštrance, kelihi, cerkvena zlatnina in srebrnina, sploh vse, kar se je dalo iz cerkve dragocenega premakniti ali odtrgati. Cerkvam so pustili le malovredne bakrene posode, malokje so pustili komaj napol srebrni kelih; vse boljše reči so romale v Ljubljano; žalibog, vrnile se niso več. Kaj je vzela komisija leta 1526. krtinski cerkvi? O tem pišejo Izvestja Muzejskega društva, letnik XI., stran 149:

Cerkev sv. Lenarta v Čemšeniku (zw Schernpüchl t. j. na Krtini) župnija Dob 6 ren. gld. 50 kr., 2 keliha ($21\frac{1}{2}$ lota), 1 kelih so pustili. — Če se je odpeljalo s Krtine poleg denarja in cerkvenih posod še kaj drugega, o tem nam omenjeni popis ne da nič pojasnila. V Ljubljani je nad temi dragocenimi rečmi zapelo kladivo in jih spravilo v drobce. Zastonj jih iščemo; marsikaj bi nam povedale iz naše preteklosti. Kako je bilo pri tem prisiljenem premikanju s krtinskimi zvonovi, o tem molči vsako poročilo. Urbarij krtinske cerkve pove, da je dobila cerkev leta 1632. nov zvon za 92 gld. 13 kr.

Nekoliko večji in dražji zvon so dobili Krtinci leta 1702. Zvonarju so plačali 108 gld. Dne 1. avgusta istega leta je posodil Miha Šok cerkvi sv. Lenarta za novi zvon 60 gld.; stal je torej 168 gld. Dolg se je poravnal 9. februarja leta 1708.

Do leta 1871. so peli v krtinskem zvoniku trije zvonovi, delo ljubljanskega zvonarja Samassa. Veliki je tehtal 7 starih centov in je visel v krtinskem zvoniku od leta 1793. Drugi je bil iz leta 1805. Ti so zapustili krtinski stolp leta 1871. Vse tri so prodali dolski podružnici sv. Katarine v dekaniji Moravče za 957 gld. Njih naslednike, oziroma prednike sedanjih novih, so pripeljali na dan sv. Ane leta 1871. Uглаšeni so bili s *Cis*, *Fis* in *Ais*. Vlit jih je Ignacij Hilzer v Dunajskem Novem mestu za 3938 gld. 15 kr. Železnica je stala 150 gld., drugih stroškov je bilo 65 gld. 61 kr. To vsoto so pokrili iz skupička za stare zvonove, nekaj je imela cerkvena blagajna, ostali dolg je pokrila s prispevki soseska in razni drugi dobrotniki.

Veliki zvon je tehtal 25 centov in 88 funtov. Nosil je napis: „Curam animarum in Dob regente Leopoldo Albreht fusa sum cum ambabus sororibus meis anno 1871. — Ignatius Hilzer C. R. aul. campanorum constructor Neostadii me fudit. Bogu, sv. Lenartu in sv. Roku v čast, sebi in svojim potomcem v blagor in veselje nas je dala liti krtinska soseska. Na njem so bile podobe: Jezus Križani, sv. Rok in sv. Hubert.

Srednji zvon je tehtal 12 centov in 32 funtov. Napis se je glasil: „Vlit leta 1871. od I. Hilzer, v Dunajskem Novem mestu.“ Zvon krase podobe:

Jezus Odrešenik sveta, Roženvenska Mati Božja in sv. Anton puščavnik.

Mali zvon je imel težo 6 centov in 76 funtov. Napis: „Jezus Kristus, Odrešenik sveta, vsmili se nas.“ — Ignaz Hilzer k: k: Hofglockengiesser in Wiener Neustadt 1871. Zvon sta krasili dve podobi: Jezus s križem in sv. Družina.

Dne 13. avgusta 1871 na enajsto nedeljo po Binkoštih se je vršila lepa slovesnost na Krtini: vpeljava novih zvonov. Ob tej svečanosti je počastil krtinsko cerkev ljubljanski stolni prošt Ivan Zlatoust Pogačar: ob desetih je imel slovesno sv. mašo s pridigo in cerkvenim darovanjem za nove zvonove. Slovesnost tega dne se je zaključila popoldne ob treh s petimi litanijami.

Ti zvonovi so peli Krtincem do 15. januarja leta 1911. Kako je prišlo do naprave novih zvonov? Dne 5. novembra leta 1910. se je vršila po Vseh Svetih na Krtini običajna zadušnica za mrtve. Med petjem predpisanih molitev pri „Laudes“ se je ubil veliki zvon. Že sam na sebi žalostni dan je bil za Krtince še bolj žalosten vsled te nesreče. Soseska je majhna; odkod denarja za nove zvonove. Preplašene sosesčane sta potolažila dva moža in vlila v njih potrta srca tolažbe, da dobijo nove zvonove. Obljubila sta jim, da bosta pobirala zanje ne samo po soseski, ampak da bosta tudi drugod potrkala na radodarna in verna srca, da ne bi bili domačini preveč obremenjeni. Storila sta res veliko, nista ostala samo pri obljubah. Trde so bile nju stopinje pri prosjačenju, utrudljive so bile hoje v sosednjo okolico, pa vse težkoče je premagala nju vnema za krtinsko cerkev. Hvala in čast njima; v trajni spomin naj bosta omenjeni tu imeni obeh pod-

jetnih mož: Josip Zarnik, skrben cerkveni kjučar od leta 1906. — dekret je dobil 21. decembra 1906, št. 183 — posestnik in vinski trgovec na Krtini, in Ivan Pirnat, vrli župan krtinski. Tadvà sta zares veliko, oziroma vse storila, da imajo Krtinci nove zvonove. Postavila sta si s tem med občani časten spomenik. Čast in hvala njima za vso vnemo, čast in hvala tudi vsem darovalcem za zvonove iz in izvan soseske. Nekateri so posegli globoko v žep, storili so pa vsi drage volje. Bog povrni obilo pobiralcem in darovalcem!

Dne 15. januarja 1911 sta se poslovila od Krtine večji in srednji zvon; malega so pridržali, da bo pel kot četrti zvon. Odpeljali so ju v Dunajsko Novo mesto, da se prelijeta za nove zvonove. Mali je ostal doma, kupila sta ga po tovarniški ceni za cerkev ključar Josip Zarnik in Ivan Pirnat za 240 gld. Peli bodo v zvoniku štirje zvonovi z glasovi *H, D, G, Ais*.

Meseca januarja, februarja in skoraj ves marec je bil naš zvonik mutasti mož, brez glasu. V tem času je umrl Jernej Grošel, po domače Šok, št. 44, iz Krtine. Pokopali so ga dne 25. februarja. Zvonilo mu je v Škocijanu, v sosednji podružnici dobske župnije.

Novi veliki zvon ima zgodovinski napis: „Vliti smo leta 1911. pod župnikom Iv. Grčar, ko sta bila ključarja Josip Zarnik in Anton Sušnik, župan krtine Ivan Pirnat.“ Dalje je na njem sledeče besedilo:

„Še predno se je slišal novih orgelj prvič glas,
Tédaj utihnil naših prednikov je glas;
Sedaj pa v lepi slogi z njimi
pojemo slavo Bogu in Mariji.

Slavo božjo razglasujem,
Žive vabim in budim,
Mrtve milo obžalujem
V milost božjo jih zročim,
Čas molitve oznanujem
In viharjem moč krotim.“

Na zvonu so svetniki: Sv. Lenart, sv. Rok,
Kristus s križem in sv. Hubert.

Napis srednjega zvona je:

„Vam v čast, sv. Anton, sv. Jožef in Marija,
Nas vliti dala je soseska, vdana Vam Krtina! 1911.“

Zvon nosi podobe sv. Antona, sv. Jožefa in
Matere Božje.

Mali zvon ima podobe Srca Jezusovega,
sv. Cirila in Metoda in sv. Janeza Nepomuka.
Napis se glasi:

„Proseče pojem Vama v čast, sv. Ciril in Metod,
Varujta vedno naš slovenski rod! 1911.“

Tvrdba, ki je prevzela napravo novih zvonov,
nosi naslov:

Metallwaren-Fabrik
und Glockengiesserei
I. Hilzer & Co.
Wiener-Neustadt.

Dne 18. novembra 1910 je prišel zastopnik
Hilzerjev, Friederich, in sklenil vpričo zbranih
sosesččanov pogodbo z obema ključarjema. Po-
godba, sklenjena tega dne, se glasi:

4450 kg = 15 150.-

„V imenu Hilzerjeve tvrdke prevzamem napravo treh novih zvonov:

1. zvon, glas *H*, 157 cm, okrog 2300 kg à 3·40 K,
2. zvon, glas *D*, 130 cm, okrog 1570 kg à 3·40 K,
3. zvon, glas *G*, 100 cm, okrog 580 kg à 3·40 K.

Tvrdka se zaveže, da napravi novim zvonovom jarme iz skovanega in stepenega železa, ki bodo elastični in trpežni, in kembeljne; vsa ta oprema bo stala kilogram à 80 vin. Ista tvrdka prevzame tri stare zvonove v teži približno 2600 kg po K 1·80, poslane franko v Dunajsko Novo mesto. Dostaviti se morajo zvonovi do konca meseca januarja. Stari zvonovi se porabijo pri vlišanju novih zvonov.

Tvrdka na lastne stroške pripravi vse, kar je potrebno, da se dvignejo zvonovi v sedaj zapuščen zvonik. Polovica vsega se plača, ko se bodo oglasili zvonovi, druga polovica pa po poldrugem letu, in sicer brezobrestno. Zvonovi bodo imeli gotske okraske.“

Po tej 18. novembra 1910 sklenjeni pogodbi se je obdržal po želji Krtincev mali zvon in z dopisom tvrdke z dne 18. januarja 1911 se je ista izjavila, da se mali zvon lahko doma obdrži, ker bodo novi zvonovi *H*, *G*, *D* z doma pridržanimi *Ais* harmonirali.

Pri tem je ostalo. Hvala Krtincem, da so z vnemo poskrbeli v svoji cerkvi za lepo zvonjenje. Da, za nobeno drugo cerkveno potrebščino ne sklada ljudstvo s tolikim veseljem, kakor za zvonove. Lahko so ponosni nanje. Za podružno cerkev taki zvonovi, to je res nekaj nenavadnega. Zasluga gre darovalcem in pobiralcem.

Ne graje, ampak hvale je vredna vnema, da ne le dežele, mesta, župnije, ampak tudi vasi,

kakor Krtina, in sosedje skrbe za lepo in ubrano cerkveno zvonjenje.

Veselje in dovzetnost do lepega zvonjenja nahajamo povsod. Iz tega navdušenja so izšli velikani, da se zdi marsikateremu neverjetno, kako so se mogli poroditi taki velikani med zvonovi.

Največji in najtežji dosedaj vlitih zvonov je v Moskvi, v prejšnjem glavnem mestu Rusije, z imenom „Ivan“. Vlit je bil na povelje carinje Ane Ivanovne (1730—1740). V premeru ima 7.04 m, tehta 190.000 kg. Vlit je bil leta 1734. Zdaj leži poleg katedrale v Kremlju. Ko je gorela Moskva, je padel iz zvonika; pri padcu se je odkrušil velik del brona. Leta 1837. je poizkusil cesar Napoleon spraviti zvon v Pariz, kar se mu pa ni posrečilo. Leta 1836. so ga postavili na zidano in granitno podnožje. Orjak je! Kembelj sam tehta 2000 kg, visok je 5 m, spodaj pa debel 1 m 88 cm. Videli ga seveda ne bomo nikoli, vendar velikan, ki ima 4300 stotov, je kaj nenavadnega, redkega, česar danes nikjer ne zasledimo. Pred letom 1812. je bilo v Moskvi 1706 zvonov; usodepolnega leta so se raztopili. Njih naslednik je zvon „Ivanov“ iz leta 1819. Ta tehta 1000 centov in ima 6 metrov v premeru. Iz leta 1403. nam je znan zvon, ki ga je dal liti cesar Yong-lo. Zvon je železen in tehta 1230 stotov. V Toulonu na Francoskem imajo zvon z imenom „Cordaillac“, tehta 506 stotov. Na Dunaju pri sv. Štefanu 412 stotov; v Rouenu na Francoskem 360, v Moski 356, v pariški cerkvi Notre-Dame 320, v Krakovu 300, v cerkvi svetega Vida na Hradčanih 249 stotov.

Med zvonovi po slovenski zemlji je najtežji pri Gospe Sveti (Maria-Saal) na Koroškem s

118 stoti. V *F*-glasu se razlega daleč naokrog; slišijo ga celo v Celovcu. Vlil ga je zvonar Matija Landsmann leta 1687. V mariborski stolnici visi zvon z 99 stoti, v ljubljanski pa ima 64 stotov. Vlil ga je leta 1706. ljubljanski zvonar Gašper Franchi. Njegov glas je veličasten.

Prezreti ne smemo kratke črtice o najtežjem zvonu na Kranjskem. „Dom in Svet“ piše leta 1904., str. 702, sledeče: „Najtežji zvon na Kranjskem je pri Devici Mariji v Polju. Težak je z jarmom vred 7230 *kg*, a zvon sam ima 6086 *kg*, — blizu 109 starih stotov. Glas zvona je: *fis*; prerez njegov je spodaj 221 *cm*. Vtila ga je c. kr. dvorna zvonarna P. Hilzerjeva v Dunajskem Novem mestu. S prejšnjimi zvonovi: *h*, *dis*, *fis*, *h* tvori ta velikan veličasten kvart-sekstni akord. Veliko prednost dajejo Hilzerjevim zvonovom jarmi iz skovanega in stepenega železa, ki so jako elastični in trpežni. Zvonik tresenja ne čuti in se prav lahko zvoni. Napravljen je ob 50 letnem jubileju razglasitve verske resnice o brezmadežnosti Matere Božje. — Ta orjak je večji kakor zvon „Lisel“ v Gradcu, ki ima samo 96 starih stotov, težji kakor oni v Marijinem Celju na Zgornjem Štajerskem, ki ima 5779 *kg*, in večji kakor zagrebški, ki ima 108 starih stotov — največji torej ne le na Slovenskem, ampak največji med vsemi Jugoslovani. Pretehtata ga le zvon pri Gospe Sveti, ki tehta 118 stotov, in dunajska „Pumerin“, ki je bila vilita l. 1711. iz turških topov in tehta 19.800 *kg*.“ Slika tega zvona se vidi v „Dom in Svetu, l. 1904., str. 701.

Sedaj pa še nekaj o zvonovih. Že poganski narodi, davno pred rojstvom Kristusovim, so na vzhodu in zahodu rabili zvoneča orodja, različna

po obliki in namenu. Male zvončke so rabili že stari Egipčani in Asirci pri svoji službi. Aron, veliki duhovnik judovski, je nosil na spodnjem robu svoje duhovniške obleke zlate zvončke. Najstarejši sledovi zvonca, zvoncu sličnega orodja so kraguljci na tamburici, na katere je tolkla Mozesova sestra Marija po prehodu skoz Rdeče morje. Na oblačilu velikega duhovna pri Indih je bilo do 300 zvončkov. Blizu tempeljna je bilo neko zvonilo, katero je izumel Salomon. Tudi Rimljani so imeli zvončke in kraguljce, katere so rabili, kadar so klicali k skupnim sejам. Z zvoncem so dajali glas, da so odprte toplice, rabili so jih v zasebnih hišah. Imeli so zvonce obešene pri živalih in pritrjene na vodne ure, da so naznanjali, kdaj se je iztekla.

Prvo dobo krščanstva, ko se je morala božja služba opravljati skrivaj, je vernike skliceval posebni sel k božji službi. Ko je krščanstvo zmagalo, je trpelo še dolgo, preden so se vpeljali zvonovi namesto kovinskih plošč, na katere so tolkli s kladivom. Ta šega, na ta način vabiti verne k božji službi, se je zlasti dolgo ohranila v grški cerkvi.

Prvi, ki so splošno začeli rabiti zvonce, so bili menihi. Z njimi so dajali znamenje k molitvi in k božji službi. Rabile so se poleg zvonov tudi plošče, katerih se je posluževala Cerkev, vabeč vernike v cerkev. V šestem stoletju so bili zvonovi že zelo razširjeni po Italiji, pa tudi zunaj nje. K razširjenju zvonov je največ pripomogla italijanska dežela Kampanija in njeno mesto Nola. Zemlja je bila silno pripravna za kalupe, kakor tudi kovina se je tam dobivala. Brez zgodovinske podlage je misel, da je izumel zvo-

nove papež Sabinijan ali sv. Pavlin, škof v Noli (409—431). Slednji opisuje v pismu do Severa prav natančno svojo cerkev, katero je zidal. Najmanjše malenkosti omenja, celo ključavnice, o zvonovih ne črhne niti besede. Cimitile, cerkev pri Noli, se hvali, da ima najstarejši zvon krščanski. Prva poročila o liturgični porabi zvonov nam daje Angleška, rabili so jih že v šestem in sedmem stoletju. Po zadobljenem miru je krščanska Cerkev po raznih deželah sprejela zvonove v svojo službo. Za Karola Velikega so imeli zvonove že povsod v njemu podrejenih deželah. V prvem času so prepovedovali zvonove kršćevati; krst zvonov je vpeljal papež Gregorij Veliki.

Prvi zvoniki niso bili visoki, tudi prvi zvonovi so bili majhni. Vliti niso bili, ampak zvarjeni iz kovinskih plošč. Pozneje so rabili baker in cin, kakor sedaj, ali pa namesto cina svinec, dokler je bil cin predrag. Sedanji najboljši zvonovi imajo nad 25⁰/₀ cina in okoli 75⁰/₀ bakra. Čim bolj vroča je pri vlivanju zvonov zvonovina, tem čistejši je glas. Najčistejši in najboljši je sibirski ali ruski baker, najslabši pa takozvani nemški črni baker. Ta se ne sme rabiti za zvonove, ker mu je primešanega preveč železa. Če je več cina, je čistejši in gladkejši glas, bron pa je potem bolj trd in večja nevarnost, da se ubije.

Kdaj se ubije zvon? Če ni prav obešen, če kembelj ni prav narejen ali če kembelj predolgo tolče na eno mesto. Vsakih 30 ali vsaj 40 let se mora zvon presukati, da kembelj bije na drugo mesto. Paziti je, da kembelj bije na vedno isti udarek, ne više, ne niže. Če kembelj od-

skakuje semtertja, se bo zvon gotovo kmalu ubil. Paziti je treba raditega, da je gož vedno močna in dobro nategnjena. Če je kembelj postal ob straneh robat, se mora popiliti, da zvonu preveč ne škoduje. Zvon se kaj hitro ubije, če se nihanje prenašlo ustavi, da bron ne izdoni popolnoma. To se lahko zgodi, če pri potrkavanju kembelj predolgo ostane na zvonu, ravnotako glede nevarnosti od strani ure, če kladivo ne odskoči urno. Zvonečega zvona se ne sme dotakniti z oblačilom, med zvonjenjem se ne sme vreči na zvon nobene stvari. Nevarnost je za zvon, če se prehitro ustavi, če pride kaj med zvon in kembelj, vrv, les, obleka i. dr. Tudi se ne smejo goniti zvonovi brez potrebe čez mero. Prepustiti se morajo zvonovi le treznim in previdnim ljudem. Najbolje je, če se zvoni prav pri zvonovih v zvoniku, tam se opazi hitro vsak pogrešek; zvonjenje je lepše, kjer se zvonovi gonijo pravilneje. Radi varnosti naj bodo vrata do zvonov vedno zaprta, da se ne potikajo po zvoniku nepoklicani in da imajo pristop samo zanesljive osebe.

IV.

Nove orgle.

Vpraša se, čemu nove orgle na Krtini? Namen njih je, kakor vse v cerkvi in pri cerkvi, povelečevati Boga in vernika izpodbujati k večji pobožnosti. Zvon opominja ljudi k češčenju božjemu, lepo cerkveno petje je skupna molitev, s katero častimo Boga. Orgle pa imajo poklic, namen, da služijo pevskim glasovom, jih delajo lepše in prijetnejše. Lepo, cerkvi in bogočastju dostojno petje, spremljano od lepo ubranih orgel — naj z umom in srcem sledi človek takemu petju, bo ob vsakem obisku cerkve storil svojo krščansko dolžnost, četudi ne zna brati ali se sploh drugih molilnih pripomočkov posluževati.

Orgle se rabijo pri božji službi. V to službo jih je vpeljalo krščanstvo. Chateaubriand pravi: „Orgle je iznašlo krščanstvo.“ Kdaj so se začele rabiti orgle pri božji službi, ne vemo natančno. Cerkveni pisatelji prvih sedmih stoletij jih ne omenjajo. Iznajdba orgel spada v dobo cvetja grškega sveta. Od Grkov so sprejeli orgle Rimljani. Rabili so jih pri raznih slovesnostih in v gledališčih. Dokler so služile orgle le posvetnim, zabavnim namenom, se niso mogle razviti. Za krščansko službo božjo so bile nepriladne. Morale so se čisto prenarediti. To nalogo je prevzelo in izvršilo krščanstvo. Orgle so bile nekako vabilo k božji službi. Muratorij pripoveduje, da se je izdatno pomnožilo obisko-

vanje cerkva, odkar so po cerkvah začeli postavljati orgle. Pravi: „Neverjetno je, s kolikim začudenjem in veseljem so bile sprejete prve orgle.“ Prve orgle so postavljali po samostanih, da so spremljevale skupno koralno petje. Kmalu so imele orgle vse večje škofijske cerkve. Kako pa pri nas? Do konca 8. stoletja pri nas niso bile znane. Karol Veliki je dal napraviti po zgledu grških orgel za svojo dvorno kapelo velike orgle v ahenski monastir. Za časa tega vladarja smo spadali tudi mi pod nemško oblast, radi ali neradi — bilo je. V tistih časih so pri nas postavljali oznanjevalci sv. vere bodisi od nemške, ali druge strani hiše božje in skrbeli, da se tudi pri nas uvede to, kar imajo drugod v večji ali manjši meri vpeljanega. Za podrobnosti ne vemo. Mozart, slavní glasbenik, imenuje orgle „kraljico inštrumentov“. Namen njih je: dvigati srca k Bogu, vzbujati med svetim opraviлом svete misli in sveta čuvstva. Pri napravi novih orgel je vodil Krtince še en razlog: dati z orglami, sestavljenimi v gotskem slogu, gotski cerkvi nov okrasek. Z izdelovateljem orgel, z orglarskim mojstrom Ignacijem Zupanom, se je dogovorilo o napravi novih orgel l. 1910., meseca julija, ko je uglaševal v Dobu svoje 62. delo, postavljeno leto po potresu, leta 1896. Za ceno 1300 gld. je prevzel delo, ki naj bi ga izvršil do Vseh Svetih in naredil gotski cerkvi primerno opremo orgel. Omara in vsa sestava naj bo primerna gotski cerkvi na Krtini. Naročeno delo je došlo točno koncem meseca oktobra. To delo tvrdke: „Brata Zupan, Kamnagorica“ je 118. Pod vodstvom mojstra Ignacija Zupana so za poizkušnjo postavljene in

uglašene prvič zapele dne 5. novembra 1910. Malo minut, preden se je zaslišal njihov glas, okrog pol osme ure, se je ubil veliki zvon. Dne 6. novembra leta 1910 jih je slovesno blagoslovil Ivan Flis, generalni vikarij iz Ljubljane. Blagoslov je izvršil visok cerkveni dostojanstvenik, naš rojak in faran. (Rojen je bil v vasi Dob v Lorberjevi hiši št. 43. dne 27. februarja 1841, posvečen 1. avgusta 1864.) Slovesnosti primeren je bil njegov govor. Zbrane družinske očete, matere, vso sosesko je v govoru izpodbujal k medsebojni slogi. Dobro uglašene orgle naj bi bile zgled dobri krščanski družini. Kakor daje piščal, narejena iz dobrega blaga, lepo uglašena, od sebe lep glas in pripomore v slogi z tovarišicami h krasni harmoniji, tako naj vlada soglasje v družini, da se bo vsled lepe harmonije med posameznimi udi slišal od hiše lep glas, hiši v korist in lep zgled drugim. Zaključek govora, ki je bil globoko zamišljen, slovesnosti zelo primeren, izpodbuja k edinosti, miru, slogi, spravljivosti družin, sosesk, župnij, sploh vseh ljudi. Poljudni, resni in vsestransko temeljiti govor bo ostal poslušalcem v trajnem spominu.

Ker so se omenili v poglavju o zvonovih zvonovi orjaki, ki jih imajo širom sveta, naj bodo tukaj omenjene največje orgle sveta. Najbolj sloveče orgle so l. 1570. dodelane v samostanski cerkvi v Weingartenu (Württemberg); 14 let so jih delali. Orgle imajo štiri manuale, 76 registrov in 6666 piščalk, v spomin, da je Zveličar pri bičanju prejel toliko udarcev, kakor pripoveduje pobožna povest. Nekaj večje in menda največje na svetu so one v stolnici v

Rigi. Te imajo štiri manuale, 126 registrov in 6826 piščalk. Največja lesena piščalka je dolga 10 metrov, najmanjša 13 milimetrov. Plinov motor za štiri konjske sile goni sapo v enajst mehov; vsi so v zvezi s skupnim mehom, ki s svojo sapo polni vse piščalke. Sestava je nedosežna umetnost. Virtuoz na orgle proizvaja na njih glasove orgel, trobent in lokov. Orgle so delo tvrdke E. F. Walcker in tovarišev iz Ludwigsburga na Würtemberškem, ustanovljene leta 1820.¹

¹ Der Hausschatz, XI, 527.

V.

Krtinska šola.

V Krtini se je zadnje čase precej izpremenilo. Da jih ne pozabijo sodobni in izvedo potomci, podamo tu podatke o novi šoli, ki je bila blagoslovljena in otvorjena 13. septembra 1908. Ob otvoritvi so govorili: Ivan Grčar, župnik iz Doba, ki je šolo blagoslovil, okrajni glavar iz Kamnika Kresse; posebno navdušen govor je imel profesor Makso Pirnat, rojak krtinski. Z v srce segajočimi besedami je izpodbujal starše in otroke k ljubezni do šole. Drugi dan po slovesni otvoritvi, 16. septembra 1908, je bila šolska sv. maša. To je bral prvi katehet krtinske šole, dobski kaplan Leopold Podlogar, prva učiteljica Pavla Dežman je pripeljala v cerkev 101 otroka. Po sv. maši se je začel takoj šolski pouk. Lepo je predstavil prvi šolski predsednik krtinske šole, posestnik Franc Prenar, iz Krtine št. 17, prvo učiteljico zbranim otrokom in jih opominjal na dobroto nove domače šole.

Prvi krajni šolski svet je imel te-le ude:

Predsednik: Franc Prenar, Krtina 17.

Člani: Ivan Pirnat, Krtina 27.

Ivan Majhen, Škocjan 1.

Valentin Erbežnik, Krtina 11.

Ivan Grčar župnik, Dob.

Starejši Krtinci in tudi nekaj sedanjih šolarjev (iz l. 1911.) je pohajalo v dobsko šolo. Starejšim in mlajšim naj služijo sledeči podatki

v spomin. Sedanja šola v Dobu, ki stoji pred župno cerkvijo, poleg kaplanije, št. 4, je bila zidana leta 1823. Prej je bila v Dobu zasilna šola. Ustno izročilo nam pove, da je poučeval Dobljane po imenu neznani učitelj v sedanji Srovčevi, Rapovčevi hiši ali „pri Cesarju“, številka 18, potem na št. 12. pri Fajfarju. To hišo je podaril šoli dobski mežnar Juri Pengov, ki je bil obenem učitelj. Ko se je sezidala sedanja šola, je kupil to hišo Franc Iglič, sedaj Mühl-eisen ali pri Detelovih. Zanimala bodo starejše in mlajše imena tu službujočih učiteljev.

1. Juri Pengov, pred letom 1822.
2. Alojzij Praunseis 1822.
3. Ivan Knobel 1823.
4. Štefan Terček 1824—1826.
5. Matija Šuštar 1826—1827.
6. Josip Lavrič 1827—1833.
7. Andrej Skopé 1833, kaplan (začasno ob vokaturi).
8. Karol Gabrovic 1833—1836.
9. Anton Krašovec 1836—1842.
10. Franc Breznik 1842—1846.
11. Josip Podobnik 1846—1849.
12. Ivan Jančar 1849—1851.
13. Jurij Zlatè 1851—1855.
14. Lovro Sadar 1855—1858.
15. Franc Jelovšek 1858—1859.
16. Anton Bajc 1859—1868. Umrl je tu za jetiko 20. junija 1868. Za časa njegove bolezni je poučeval kaplan Mihael Kotnik.
17. Franc Golmajer 1868—1878. Pod tem učiteljem je dobila šola prostor za šolski vrt na kraju, kjer ima dobski cerkvenik svojo njivo in travnik za pokopališčem. Zgodilo se

je to l. 1878. meseca januarja. Cerkvenik je za odstop prostora prejemal letno 4 gld.; leta 1887. pa, ko je dobil učitelj lastno stanovanje, se je tja premaknil tudi šolski vrt. Od oktobra 1878 do januarja 1879 je bila šola brez učitelja.

18. Lovro Letnar 1879—1887. Za časa njegovega delovanja na tukajšnji šoli je poučevala ženska ročna dela njegova sestra Ivana Letnar 1881—1882, za njo Adela Iglič iz hiše Milajznove. Za šolo vneti Letnar je poizkušal s prošnjami, vloženimi leta 1884., da bi se šola vzdignila, razširila v dvorazrednico. Komisiji se je zdel podstav šole prešibek, delo se je odložilo. Šolski vodja je poskrbel za novo zastavo; doneske k njeni napravi je nabiral sam. Veliko dobrotnikov je v ta namen dobil v Dobu in na Viru; častno naj bo omenjena Marija Česen iz Vira (30 gld.) in visokorodna gospa baronica Adela Rechbach iz Krumperka (20 goldinarjev). Zastava je bila blagoslovljena 11. junija 1884. Blagoslovil jo je župnik Leopold Albrecht, izdelal pa Blaž Rasp, cerkvenik ljubljanske stolne cerkve. Stala je 91 gld. 36 kr.

Leta 1885. 29. marca je izdelal Franc Žužek, stavbinski inženir, načrt za razširjenje šole. Proračun je napovedal stroškov 7427 gld. Ta vsota je ljudi splašila in nameravano razširjanje šole je ostalo na papirju.

Naraščaj šolarjev je bil vedno večji, prostori majhni. Določil se je prostor za novo dvorazrednico na onem kraju, kjer se vrši sedaj od leta 1883. živinski semenj. Vsled raznih odporov in nasprotovanj je padla stvar v vodo. V šolskem letu 1887/88. je postala šola vendar dvorazredna. Že prejšnje leto (1886.), ko se je

šlo za posebno učiteljevo stanovanje, so krtinski občani sprožili misel za novo šolo na Krtini in so 16. marca 1886 vložili tozadevno prošnjo. Prošnji se ni ugodilo. Učitelj je dobil posebno stanovanje. Svet za zidanje novega stanovanja je prodal občini Stare (št. 38). Delo je prevzel Franc Kuhar iz Domžal in se je zavezal, postaviti stanovanje do 15. septembra 1887. Ta dan je šel učitelj v sedanje stanovanje, dobska šola je postala dvorazrednica. Popravila v šoli so stala 975 gld., hiša pa 2167 gld. Temelj hiši se je začel kopati 13. aprila 1887.

Prvi vodja dvorazrednice (1887) je bil:

19. Ivan Janežič 1887—1894 (prišel iz Brda).
20. Marija Šerc 1887 (prva učiteljica).
21. Gabrijela Gogala 1888—1894.
22. Matija Janežič 1894—1902.
23. Matilda Gorjanec 1895—1903.
24. Matija Hiti 1902.
25. Ida Papler 1903.
26. Marica pl. Kleinmayr 1903—1904.
27. Pavla Brezovšek 1904—1906.
28. Ana de Toni 1906.
29. Antonija Adamič začasno 1908.

Leta 1903. se je mislilo na tri- ali štirirazrednico. Že od l. 1900. je pohajalo v šolo zaporedoma nad 200 otrok. Leta 1905. 6. junija je vložila krtinska občina nanovo prošnjo za enorazrednico, brezoviška občina pa prošnjo za izšolanje k sv. Trojici za vasi Rača, Lačenvrh, Brezovica. Žeje so bile izšolane že leta 1892., ko se je pri Sv. Trojici otvorila enorazrednica. Enorazredno šolo obiskuje približno letno 60 otrok. Prej gori ni bilo šole; blagoslovila se je

29. decembra 1891. Prvi učitelj je bil Franc Razpotnik 1906. Za njim je prišel sedanji Kornelij Iglič. Vsled obeh prošenj se je vršila v Dobu komisijska obravnava dne 3. avgusta 1906.

Leta 1906. 7. decembra je dovolil c. kr. deželni šolski svet v Ljubljani enorazrednico na Krtini, h kateri naj spadajo vasi krtinske občine: Krtina, Brezje (s Škocjanom in Opatcami) in Studenec. Dne 1. avgusta leta 1907. pa se je dovolilo izšolanje Rače, Zgornje Brezovice, Lačenvrha iz Doba k Sv. Trojici. Prevalje so bile izšolane že leta 1876. z dovoljenjem deželnega šolskega sveta dne 2. septembra (št. 508). Všolane so bile v Št. Vid pod Brdom. Dne 18. februarja 1910 je vložila brezoviška občina pri c. kr. okr. šolskemu svetu v Kamniku za izšolanje Sp. Brezovice, Lazov, Gorjuše in Zaboršta, ki še pripadajo dobski šoli, v šolo k Sv. Trojici. Zadeva še ni rešena.

Šola stoji nekako sredi med Krtino in Brezjem. Občina je kupila zemlje 1600 m² za ceno 320 K. Travnik je bil last Antona Sušnika, posestnika iz Krtine št. 42. Stroški so bili proračunani na 17.493 K — občani krtinski so zraven delali še tlako. Zgradba se je začela spomladi 1908. Potrebna opeka se je dovažala iz Radomelj, kamen pa iz Zaloga pri Studencu. Kolavdacija šolskega poslopja se je vršila v četrtek 10. septembra 1908 v prisotnosti okrajnega šolskega nadzornika Frančiška Gabrška.

Dne 16. septembra 1908 se je začel pouk. Prva učna moč je bila

1. Pavla Dežman (1908—1909), ki je odšla v Radomlje in na to v Mengeš.

2. Ivan Kuhar pride iz Radomelj in nastopi novo mesto 1. aprila 1909, 15. septembra 1910 dobi začasni dopust in šolo prevzame:

3. Marija Delak 1. septembra 1910.

4. Josipina Gostič iz Št. Vida je poučevala 6 $\frac{1}{2}$ meseca ženska ročna dela leta 1910.

Prva cesarska šolarska sv. maša se je brala 29. septembra 1908 in istega dne je bil pisan odlok visokega ministrstva za uk in bogočastje (29. september 1908, št. 39.513), da sme nova šola nositi ime „Franc Jožefova šola“. Za to dovoljenje je prosila občina ob šestdesetletnici vladanja presvetlega cesarja Frančiška Jožefa I. (1848—1908). Odtod napis na kameniti plošči, vzigani nad glavnimi šolskimi vratni:

Šola:

V spomin 60-letnice
vladanja Njega Veličanstva
1848—1908.

Delo je prevzel zidarski mojster Anton Oso-
lin iz Rov; kar je lesenega, je preskrbel mizar
Gašpar Mav, ključavničarsko delo je prevzel
Kremžar iz Domžal. Steklo je oskrbel in vdela-
l Urbanija Alojzij iz Žič, župnija Rova. Meseca
aprila 1910 se je zabil pred šolo tukaj običajni
vodnjak.

Krtinsko šolo obiskuje letno povprečno ne-
kaj nad sto otrok. Naj bi rodila krtinska šola
obilne sadove, za katere se trudi šolsko vod-
stvo in nadzorstvo po geslu:

Vse za vero, dom, cesarja!
Bogu in domovini!

VI.

Drugo iz Krtine.

Da ne zamrejo spomini našim zanamcem, podamo še nekaj drobtin, ki bodo morda svojčas prav prišle.

I. Občina. Prvi župan, ko so se po letu 1848. začele ustanavljati občine, je bil Anton Prenar iz Krtine št. 17. Za njim je županil štiri leta Franc Majhen (Podlipce) iz Brezja št. 1. (eno dobo). Sledil mu je na županskem stolu Grošelj Jernej, po domače Šok, iz Krtine 44; županil je 11 let.

Nasledniki njegovi so po vrsti:

Breceljnik Jože, Viščev, Krtina 23 (eno dobo);
Zarnik Anton, Kovačev, Krtina 41 (eno dobo);
Majhen Janez, Podlipčev, Brezje 1 (9 let);
Pirnat Janez, Krtina 27 (eno dobo) 1894—1897;
Kompars Janez, Brezje 19 (eno dobo) 1897—1900;
Pirnat Ivan, Krtina 27 (od 1. 1900.) ... 1900—...

II. Mlekarna. Za časa županovanja Ivana Pirnata so ustanovili na Krtini mlekarno. Največ je pripomogel k ustanovitvi te kmetu preko-ristne naprave župan, ki je od nje ustanovitve mlekarni načelnik — otvorjena je bila mlekarna 12. januarja 1903. Z mlekarno si je postavil vzorni, značajni župan Pirnat lep spomenik, zakar mu morajo biti hvaležni sedaj živeči, hvaležni mu bodo še pozni vnuki. Odprl je z mlekarno svoji občini in sosedom nov vir dohodkov. Poslovanje je vzorno pod tem voditeljem mle-

karne in nje spretnim poslovodjem Jakobom Komparetom iz Brezja.

III. Za časa nemirnih vojskinih let od l. 1848. dalje je bivalo po Krtini veliko vojakov. V vojašnice, ki so bile prenapolnjene, jih niso mogli spraviti; razkropila jih je vojaška oblast po deželi. Povečini so bili ogrski in hrvaški vojaki. Vojašnice so imeli na Viru, kjer jih je bilo največ, in na Prevojah v Rusovi hiši, na obeh krajih po tristo. Bili so tu nastavljeni topničarji; pešce pa tudi posamezne konjenike so potaknili po vaseh. Tudi krtinske hiše so z njimi napolnili. Ljudstvo ni bilo z njimi nič kaj zadovoljno. Kradli so kakor srake, kar so rabili, posebno konjiki klajo za svoje konje, bodisi žito ali mrvo. Dobiček od vojakov so imeli gostilničarji, drugi so trpeli izgubo v vsakem oziru. Nekaj, pa malo dobička jim je dajala prodaja mrve, ovsa in mleka. Dajati so jim morali hrano v svojo izgubo. Vsaka hiša je morala vzeti pod streho enega vojaka. Za vso oskrbo je prejemale dnevno 10 krajcarjev. Med njimi je bilo nekaj dobrih, ki so se udomačili in v prostih urah radi pomagali pri vsakem delu, posebno pri košnji in pri mlatvi; pa to so bili bele vrane. V moralnem oziru so naši ljudje veliko trpeli. Razuzdani vojaki so imeli neprestane pretepe in poboje z domačimi fanti; malokatera noč je bila mirna. Taki prepiri so bili za nekatere vasi usodepolni. Iz maščevanja nad fanti, ki so prepodili in pretepli dva ponočujoča vojaka, je pogorela poleti ob času žetve l. 1863. vas Vir, ko so zidali krtinsko mežnarijo. Goreti je začelo obenem na dveh krajih, v sedanji Brinovčevi (Vodopivčevi) in Bizjakovi

hiši. V par urah je bil Vir veliko pogorišče. Pogorela je tudi vojašnica. Sosednje vasi so se po požaru še bolj napolnile z vojaki. Iz enakega vzroka je pogorela opekarna Blekarjeva, Krtina št. 4, leta 1863. Ogenj je podnetil vojak, ki je bil pri vasovanju zasačen in pretepen. Opekarne niso tam več gradili, pač pa je gradila novo sedanja Erbežnikova hiša, ki pa je stala le nekaj let. Jame, kjer so kopali ilovico, se še poznajo. Okrog leta 1865. so vojaki zapustili hiše po vaseh in se pomaknili v obe bližnji vojašnici. Leta 1870., ko so se po mestih zgradile nove vojašnice, sta bili izpraznjeni tudi ti dve. Za njimi so žalovale menda najbolj gostilne, mesarji in peki. Ljudstvo je bilo odhoda vojakov veselo. Otreslo se je gmotne škode in ponehalo je pohujšanje, ki se je po njih širilo v ne mali meri. Starejši Krtinci jih vobče nimajo v nič kaj dobrem spominu. Po splošni sodbi tukajšnjega ljudstva so postavili vojaštvo v te kraje, da bi zabranili sovražniku prehod čez Trojane. Toliko v spomin na nekdanje vojake, ki so pri nas pustili v večini slabe, le deloma tudi prijetne spomine. Vobče sodi sedanje ljudstvo o vojaki: „Bolje, da bi jih ne bilo ...“

Spominska letnica ostane 1883 in 1888, ko so tod razsajale koze; 1880 silni mraz, da je pokalo drevje; češpljevo drevje je začelo odtakrat hirati in propadati. Leta 1875. meseca julija in 1909 o Božiču je bila Krtina pod vodo.

IV. Omeni naj se še okrajna cesta iz Doba čez Krtino na Moravče. V letih po potresu 1895 se je mislilo na novo cesto iz Doba čez ali mimo Krtine v Moravče. O tej cesti so bile dolgotrajne obravnave, katera črta naj bi obveljala. Hribovci

so bili za ono, ki naj bi šla od državne ceste preko Doba pod Gorjušo čez Veselko v smeri do Studenca. Med tukajšnjimi dolinci in Moravčani se je pogajalo glede obeh prog — eni so bili zato, da se zgradi cesta iz Doba po sedanji pešpoti proti Krtini, drugi pa so zahtevali, naj se ona občinska kolovozna pot, ki gre izpod Želodnika pred mostom proti Krtini, popravi in izpremeni v okrajno cesto. Zadnji načrt je obveljal, ker je bil proračun najnižji, 60.000 K. Delo je prevzel Gašpar Kotnik iz Prevoj. Nova cesta je začela služiti javnemu prometu leta 1898. Prej je služila v ta namen cesta, ki je peljala iz Doba po državni cesti do Prevoj, odtam čez Vrbo, Imovco, Imenje proti Moravčam. Od Domžal mimo Doba proti Prevojam pričakujejo ob državni cesti železnico, ki naj bi vezala Kranjsko s Štajersko preko Motnika. Da bi se le uresničili upi, na katere so se začeli opirati in zanašati l. 1910.

S tem se končujejo važnejše drobtinice iz preteklosti krtinske soseske. Kot dodatek k tem črticam želimo, da bi v kroniko krtinske soseske mogli kmalu zabeležiti dan prihoda železne kače, od katere upa in pričakuje boljše bodočnosti Krtina in nje soseska, v katere neposrednji bližini bi tekla ta proga.

* * *

Navedene črtice se bodo zdele marsikomu prepičle in malenkostne. So res — a objavljene so v prepričanju, da je bolje zanamcem ohraniti nekaj, nego da bi se še to malo porazgubilo in pozabilo.

VII.

Velikonočni pirihi za leto 1911. Krtincem.

To je dan, katerega je Gospod naredil; veselimo in radujmo se v njem! (Psalm 117, 23.) Tako je z radostjo vzdihnil vsak Krtinec, ko so jim pripeljali lepo ovenčani, težko obloženi vozovi že davno zaželjene in težko pričakovane velikonočne pirihe v obliki novih zvonov. Vsem se je zdel čas, odkar jih ni bilo v zvoniku, kakor oni otožni dnevi velikega tedna, ko odidejo zvonovi v Rim. Tudi naši so bili odšli, za Veliko noč pa so se vrnilo novi, pomlajeni. Radostnih src so jih sprejeli Krtinci. Presrečen dan! Njih veselje in pobožne želje so izlite v veselo, prosilno in hvalno pesem:

Soseska naša dan praznuje,
Dan veselja, sreče dan,
Tega dneva se raduje
Krtinski vsaki naš občan.

V tem veselju želijo novim zvonovom:

Pojte vedno čez planjave,
Naše prošnje dvigajte v višave!
Vaših glasov mili don
Dvigaj se pred božji tron!
Zvonovi, resno vi znanite
Ob sobotah delopust,
In ob praznikih glasite
Slavo božjo iz svojih ust!
Vsaki dan nam oznanujte,
Kdaj je nam molitve čas,

Ob nedeljah nas sklicujte
 V hišo božjo prav na glas!
 Kadar v grob nas poneso,
 Takrat nam milo zazvonite,
 Naše znance pa budite,
 Da za nas pomolijo.
 Zdavnaj bomo že strohneli
 V hladni zemlji, v grobeh,
 Vi pa boste še doneli,
 Pričevali pri ljudeh,
 Da nam je srce gorelo
 Vedno le za božjo čast.

Zvonove so pripeljali Krtincem, da se tudi to ne pozabi, krtinski gospodarji: Josip Zarnik, vinski trgovec in posestnik iz Krtine šte. 41; Ivan Pirnat, sedanji župan in posestnik iz Krtine šte. 27 in Ivan Kavka (Pikovnik), tudi iz Krtine šte. 18. Veliki in mali zvon sta bila vlita koncem januarja 1911, kakor je izporočil tovarnar Hilzer, vlivanje srednjega zvona pa je zadržaval hud mraz v Dunajskem Novem mestu, vsled katerega se že meseca februarja pripravljeni kalup ni mogel pravočasno osušiti in utrditi. Dne 7. marca 1911 je došlo iz tovarne obvestilo, da bo vse delo končano in odposlano tekom meseca marca.

O Veliki noči je opravil slovesno opravilo kamniški dekan in deželni poslanec Ivan Laverenčič. Udeleženci te slovesnosti, ustoličenja novih zvonov, so slišali iz ust govornika jedernato in poučljivo propoved. Dolgo se je bodo spominjali in se tudi takrat, ko bodo čuli glas zvonov, po njih ravnali.

Vsakemu zvonu pripisujejo posebno melodijo, vsem skupaj pa lepo ubrano pesem. Katero pesem bodo peli naši zvonovi in naj bi jo peli?

Iz lepo ubranega petja novih zvonov naj se vedno razlega glas in v srce segajoče petje: „Slava Bogu na višavah in mir ljudem na zemlji, ki so dobre volje.“ (Luk. 2, 14.)

„Slava Bogu!“ kliče zvon. K pobožnemu češčenju Boga bo klical zvon. O, da bi tega klica ne preslišali!

Mir na zemlji! Mir vsem mrtvim!

Tako bodo peli novi zvonovi, tak glas dajali od sebe. Poslušajmo ga, ravnajmo se po njem; srečni bomo tu in v večnosti, kjer bomo uživali večni mir.

To je bila vsebina govora.

Imena darovalcev za krtinske zvonove.

Zap. št.	Ime in priimek	Pri- spevek
		K
I. Krtinci.		
1	Zarnik Josip	700
2	Pirnat Ivan	300
3	Mrkužič Franc	200
4	Kavka Ivan	150
5	Klopčič Matevž	120
6	Resnik Frančiška	120
7	Rems Jakob	110
8	Prenar Franc	100
9	Erbežnik Valentin	100
10	Breceljnik Ivan	100
11	Prelovšek Valentin	100
12	Pirnat Franc	100
13	Jereb Cecilija	100
14	Sušnik Anton	100
15	Rahne Franc	80
16	Lenček Martin	70
17	Hiršman Ivan	70
18	Kokalj Josip	70
19	Brgant Franc	60
20	Korošec Ana	60
21	Birk Josip	60
22	Premk Jakob	60
23	Pirnat Janko	50
24	Kavka Anton	50
25	Pavli Jakob	50
26	Neimenovani	40
27	Paštebar Franc	35
28	Capuder Marjeta	30
29	Pangre Anton	30
30	Flegar Josip	30
31	Brinovec Franc	30

Obnovel:

3270

Zap. št.	Ime in priimek	Pri- spevek
		K
	<i>9</i> <i>brezno:</i>	<i>10270</i>
32	Lukman Ivan	30
33	Mav Gašper	30
34	Jasenc Josip	30
35	Flere Apolonija	20
36	Kokalj Ivan	20
37	Pirnat Matija	20
38	Kremžar Marija	20
39	Pirnat Frančiška	20
40	Pirnat Frančiška	20
41	Oražem Franc	20
42	Oražem Franc	20
43	Oražem Ivan	20
44	Prelovšek Josip	15
45	Srčnik Franc	15
46	Aleš Franc	15
47	Novak Matevž	10
48	Brinovec Marija	10
49	Rems Gregor	10
50	Kavka Janez	10
51	Kavka Anton	10
52	Resnik Katarina	10
53	Volčini Ivan	5
54	Hiršman Blaž	5
55	Prelovšek Lovro	2
II. Darovalci izven Krtine.		
1	Štupica Neža	100
2	Videmšek Anton in Helena s hčerjo Heleno	50
3	Gregorin Ivan	50
4	Kveder Franc	50
5	Jasenc Peter, Antonija in Jedert	36
6	Justin Tomaž	30
7	Orehek Jože	30
8	Pirnat Jedert	30

Zap. št.	Ime in priimek	Pri- spevek
		K
9	Oražem Frančiška	30
10	Rogelj Franc in Marija	25
11	Rogelj Jakob in Frančiška	25
12	Zarnik Sebastijan in Marija	25
13	Majdič Franc st.	25
14	Majdič Franc ml.	25
15	Vidmar Ivan in Ana	22
16	Požar Franc in Ana	22
17	Udovič Franc	20
18	Gregorin Ivan in Jedert	20
19	Rode Ivan in Agata	20
20	Rahne Ivan in Marija	20
21	Cerar Franc in Ivana	20
22	Drolka Ivan in Marija	20
23	Stare Luka in Matija	20
24	Matičič Ivan in Jedert	20
25	Rogelj Anton in Marija	20
26	Grošelj Luka	20
27	Marinček Luka in Marija	20
28	Grošelj Primož in Marija	20
29	Vojska Blaž in Marija	20
30	Jeretina Martin in Terezija	20
31	Belc Ivan in Ana	20
32	Peterka Franc in Marija	20
33	Krč Franc in Marija	20
34	Vehovec Ignacij in Frančiška	20
35	Štibalj Ivan in Frančiška	20
36	Rožič Primož in Marija	20
37	Rožič Jakob in Lucija	20
38	Orehek Franc in Rozalija	20
39	Kržan Franc in Marija	20
40	Pirnat Matija	20
41	Orehek Anton in Terezija	20
42	Štifter Martin in Josipina	20
43	Pirnat Jakob	20
44	Jenko Ivana	15
45	Rus Josip	15

Odnos: 4796

Zap. št.	Ime in priimek	Pri- spevek
		K
46	Orehek Ivan	10
47	Smolnikar Matevž	10
48	Marinček Franc	10
49	Klopčič Franc	10
50	Pirš Ivan	10
51	Gostinčar Franc	10
52	Cerar Alojzij	10
53	Udovič Luka	10
54	Orehek Franc	10
55	Videmšek Andrej	10
56	Birk Miha	10
57	Pirš Ivan	10
58	Kuhar Ivan	10
59	Vilar Ivan	10
60	Gabršek Marija	10
61	Konšek Marija	10
62	Pirnat Anton	10
63	Pirnat Ana	10
64	Pirnat Frančiška	10
65	Klopčič Marija	10
66	Kokalj Jakob	10
67	Šparovec Franc	10
68	Hočever Katarina	10
69	Kaplja Jožef	10
70	Brgant Elizabeta	10
71	Avman Ivan	10
72	Hribar Jernej	10
73	Dokler Martin	10
74	Štajner Franc	10
75	Capuder Katarina	10
76	Lipovšek Primož	10
77	Lipovšek Alojzija	10
78	Škarja Jakob	10
79	Kotnik Gašper	10
80	Kotnik Ivana	10
81	Novak Ivan	10
82	Novak Marija	10

Prinos: 5166

Zap. št.	Ime in priimek	Pri- spevek
		K
	<i>Prenos:</i>	<i>5766</i>
83	Osolin Anton	10
84	Slak Matija	10
85	Cepuder Frančiška	10
86	Hribar Josip	10
87	Belec Josip	10
88	Konjar Marija	10
89	Iglič Kornelij	10
90	Lajovic Anton	10
91	Gregorin Marija	10
92	Lipovšek Ignacij	10
93	Breznik Anton	10
94	Flerin Andrej	10
95	Kepec Frančiška	10
96	Kepec Terezija	10
97	Kos Ivana	10
98	Vode Frančiška	10
99	Kurent Anton	10
100	Capuder Peregrin	10
101	Capuder Marija	10
102	Stare Ivan	10
103	Baron Apfaltrern iz Črnelega	10
104	Jerman Jedert	10
105	Pavlin Jakob	10
106	Svetlin Peter	10
107	Svetlin Apolonija	10
108	Oražem Antonija	10
109	Hrastarjeva Ivana	10
110	Pirc Magdalena	10
111	Kokalj Ivan	10
112	Jelšovar Josip	5
113	Sevšek Jakob	5
114	Klopčič Ignacij	5
115	Gostinčar Franc	3
116	Jerman Ivan	3
117	Klopčič Peter	3
118	Jerman Alojzij	2
119	Kralj Ivan	2

Odnos: *5484*

Zap. št.	Ime in priimek	Pri- spevek
		K
	<i>Prenos:</i>	<i>5424</i>
120	Kralj Frančiška	2
121	Gregorin Lovro	2
122	Košir Jakob	2
123	Dobravec Martin	2
124	Rak Josip	2
125	Birk Marija	2
126	Kornič Ivana	2
127	Hribar Franc	2
128	Štupica Ivan	2
129	Jerman Franc	1
130	Koçar Ivan	1
131	Bremšak Sebastijan	1
132	Sojar Matevž	1

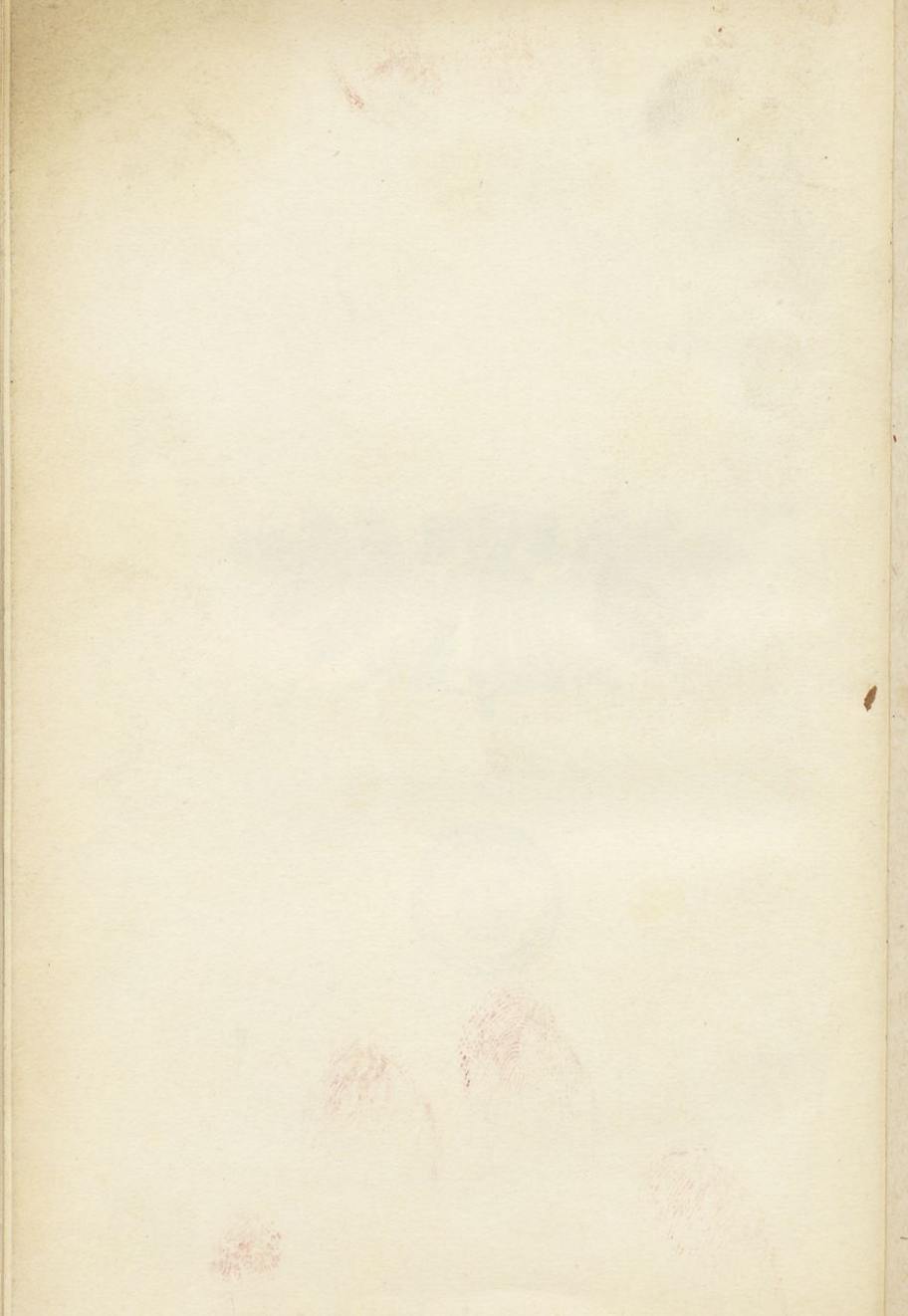
Skupaj: 5506

Vse v večjo čast božjo!

Bog bodi darovalcem za vse obilen plačnik.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000320596

